

Rettsuvitenhet etter straffeloven 2005
§ 26

*Med fokus på de vilkår som forandrer tidligere
rettstilstand*

Kandidatnummer: 32

Antall ord: 14708

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

31. mai 2016

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	1
1 Innledning	3
1.1 Oppgavens tema og problemstilling.....	3
1.2 Terminologi.....	4
1.2.1 Uttrykkene ”rettsvillfarelse” og ”rettsuvidenhet”	4
1.2.2 Uttrykkene ”uegentlig rettsvillfarelse” og ”situasjonsvillfarelse”	4
1.3 Avgrensning	5
1.4 Veien videre	5
2 Hva er rettsuvidenhet?	7
2.1 Begrepet ”rettsuvidenhet”	7
2.2 Bakgrunn og begrunnelse.....	7
2.3 Grensen mot faktisk uvidenhet.....	9
3 Innhold og rekkevidde av vilkårene ”uvidenhet om rettsregler” og ”uaktsom” i straffeloven 2005 § 26.....	11
3.1 Innledning.....	11
3.2 Rettstilstanden etter straffeloven 1902 § 57	11
3.2.1 Frifinnelse ved ”unnskyldelig rettsvillfarelse”	11
3.2.2 Forholdet mellom straffeloven 1902 § 42 og § 57	12
3.2.2.1 Utgangspunkt	12
3.2.2.2 ”Uegentlig rettsvillfarelse” skulle vurderes etter § 42	13
3.3 Hvilken uvidenhet omfattes av straffeloven 2005 § 26?.....	15
3.3.1 Innholdet av § 26 bestemmes av grensen mot faktisk uvidenhet i § 25.....	15
3.3.2 Ordlyden ”uvidenhet om rettsregler”	16
3.4 Aktsomhetsvurderingen etter straffeloven 2005 § 26	17
3.4.1 En helhetsvurdering av alle relevante forhold.....	17
3.4.2 Terskelen for frifinnelse er høy	17
3.4.3 Situasjoner der det strenge aktsomhetsterskel skal lempes	18
3.4.3.1 Innledning.....	18
3.4.3.2 Situasjoner der myndighetene ikke har gjort nok for å avverge rettsuvidenheten	19
3.4.3.3 Rettsuvidenhet med trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse”	19

3.4.4	Momentene i aktsomhetsvurderingen	21
3.4.4.1	Innledning.....	21
3.4.4.2	Forhold knyttet til den rettslige reguleringen.....	22
3.4.4.3	Gjerningspersonens handlemåte.....	24
3.4.4.4	Situasjonen på handlingstidspunktet	26
3.4.4.5	Gjerningspersonens stilling og personlige forutsetninger	27
3.5	Oppsummering	30
4	Innebærer lovendringen i straffeloven 2005 § 26 en forbedring av tidligere rettstilstand?	32
4.1	Innledning.....	32
4.2	Aktsomhetsvurderingen er mer relativ enn tidligere.....	32
4.3	Den nye lovreguleringen medfører risiko for økt kriminalisering	33
4.4	Hvor streng aktsomhetsterskel skal praktiseres i dag?.....	34
4.5	Pålegges myndighetene et større ansvar i dag enn tidligere?.....	36
4.6	Består skillet mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse”?	38
4.7	Forholdet mellom aktsomhetsvurderingen og straffutmålingsfrfall.....	39
4.8	Hvordan skal den nye grensen mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet trekkes? .	40
4.9	Oppsummering	42
5	Finnes det alternative måter som er bedre egnet til å regulere rettsuvitenhet?.....	44
5.1	Innledning.....	44
5.2	Bør Norge regulere rettsuvitenhet etter mønster fra Tyskland og Finland?.....	44
5.2.1	Et sideblikk til tysk regulering av rettsuvitenhet.....	44
5.2.2	Et sideblikk til finsk regulering av rettsuvitenhet	44
5.2.3	Vil tysk og finsk regulering av rettsuvitenhet egne seg for norske forhold?	45
5.3	Bør domstolene tildeles et kan-skjønn?	47
5.4	Bør vurderingsmomentene angis i lovteksten likt som i Østerrike og Finland?	48
5.5	Oppsummering	50
6	Avslutning	51
7	Kildeliste.....	53

1 Innledning

1.1 Oppgavens tema og problemstilling

Strafferetten har som formål å hindre uønsket oppførsel og styre borgerens oppførsel i ønsket retning.¹ Ettersom straffansvar griper hardt inn i borgerens rettssfære er det viktig at reglene er utformet slik at borgerne kan forutberegne sin rettsstilling. Det er likevel ikke til å unngå at det oppstår situasjoner der gjerningspersonen ikke har kunnskap om at handlingen som begås er ulovlig. I slike situasjoner blir spørsmålet om gjerningspersonen kan frikjennes. Dette er spørsmålet om straffrihet på grunn av rettsuvitenhet. Det er dette som er oppgavens tema.

Rettsuvitenhet er hjemlet i straffeloven 2005 § 26.² Bestemmelsen fastsetter at den som på handlingstidspunktet på grunn av ”uvitenhet om rettsregler” er ukjent med at handlingen er ulovlig, straffes når uvitenheten er ”uaktsom”.

Rettsuvitenhet ble tidligere bedømt etter straffeloven 1902 § 57.³ Enkelte tilfeller av rettsuvitenhet ble likevel bedømt etter bestemmelsen om faktisk uvitenhet i § 42.⁴ Slik rettsuvitenhet ble betegnet som ”uegentlig rettsvillfarelse”.⁵ Når straffeloven 2005 trådte i kraft 1. oktober 2015 medførte dette en endring av tidligere rettstilstand fordi all rettsuvitenhet nå skal bedømmes etter samme bestemmelse i § 26.

Det foreligger begrenset rettspraksis og annet rettskildemateriale vedrørende den nye bestemmelsen om rettsuvitenhet i straffeloven 2005 § 26. Dette gjør det nødvendig med en avklaring av innholdet og rekkevidden av bestemmelsen. Temaet reiser tre problemstillinger.

Første problemstilling er hva som er innhold og rekkevidde av vilkårene ”uvitenhet om rettsregler” og ”uaktsom” i straffeloven 2005 § 26.

Andre problemstilling er om lovendringen i straffeloven 2005 § 26 medfører en forbedring av tidligere rettstilstand.

¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 82 (Heretter: Proposisjonen)

² Straffeloven 2005 § 26

³ Straffeloven 1902 § 57

⁴ Straffeloven 1902 § 42

⁵ Proposisjonen s. 234

Tredje problemstilling er om det finnes alternative måter som er bedre egnet til å regulere rettsuvidenhet.

1.2 Terminologi

1.2.1 Uttrykkene ”rettsvillfarelse” og ”rettsuvidenhet”

Det er sikker rett at både uvidenhet om rettsregler og feiltolkning av rettsregler omfattes av bestemmelsen om rettsuvidenhet.⁶ I straffeloven 1902 kunne dette leses ut av uttrykket ”rettsvillfarelse”.

I straffeloven 2005 er uttrykket ”rettsvillfarelse” byttet ut med uttrykket ”rettsuvidenhet”. Isolert sett peker ordlyden ”uvidenhet om rettsregler” i § 26 i retning av at bestemmelsen bare omfatter tilfeller der gjerningspersonen er ukjent med at det foreligger en rettsregel. Dette er ikke tilfellet. Bestemmelsen er ment å ha samme innhold som tidligere.⁷ Gjerningspersonen kan enten være uvitende om at den aktuelle bestemmelse eksisterer eller han kan ha feiltolket bestemmelsen.

I tråd med dagens rettstilstand vil uttrykket ”rettsuvidenhet” hovedsakelig bli brukt i oppgaven. Det er nødvendig å se hen til rettstilstanden under straffeloven 1902 for å få frem de endringene straffeloven 2005 § 26 medfører. I denne sammenheng vil uttrykket ”rettsvillfarelse” bli benyttet der det er nødvendig uten at dette innebærer noen betydningsforskjell.

1.2.2 Uttrykkene ”uegentlig rettsvillfarelse” og ”situasjonsvillfarelse”

Under straffeloven 1902 utviklet det seg en lære der enkelte typer rettsuvidenhet ble ansett som ”uegentlig rettsvillfarelse” eller ”situasjonsvillfarelse”. Kjernen i læren var at slik uvidenhet ble bedømt etter den mildere bestemmelse om faktisk uvidenhet i straffeloven 1902 § 42. Innholdet i denne læren kommenteres nærmere i punkt 3.2.2.2.

⁶ Grønning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 49

⁷ Proposisjonen s. 428

Uttrykkene ”uegentlig rettsvillfarelse” og ”situasjonsvillfarelse” betydde det samme. For å gjøre oppgaven mest mulig oversiktlig vil uttrykket ”uegentlig rettsvillfarelse” bli brukt i det følgende.

1.3 Avgrensning

Oppgaven begrenses til vilkårene ”uvitenhet om rettsregler” og ”uaktson” i straffeloven 2005 § 26. Begrunnelsen er at disse vilkårene medfører en endring fra tidligere rettstilstand.

Videre begrenses oppgaven til en redegjørelse for rettsuvitenhetens betydning for straffansvaret.

Rettsuvitenhet kan i tillegg ha betydning ved vurderingen av straffutmålingsutsettelse eller straffutmålingsfracfall.⁸ Videre kan rettsuvitenhet tillegges betydning ved vurderingen av å fastsette straff under minstestrafen eller til en mildere straffart.⁹ Det avgrenses mot disse tilfellene i avhandlingen, med unntak av der det er nødvendig for å belyse poenger vedrørende aktsomhetsvurderingen.

1.4 Veien videre

I kapittel 2 vil begrepet ”rettsuvitenhet” forklares. Det vil foretas en redegjørelse om bakgrunnen for rettsuvitenhet samt en fremstilling av grensen mot faktisk uvitenhet.

Videre vil det i kapittel 3 foretas en drøfting av første problemstilling. Spørsmålet er hva som er innhold og rekkevidde av vilkårene ”uvitenhet om rettsregler” og ”uaktson” i straffeloven § 26. Innledningsvis gis en kort fremstilling av rettstilstanden under straffeloven 1902 for å belyse forskjellene dagens rettstilstand medfører.

I kapittel 4 vil andre problemstilling drøftes. Her foretas en rettspolitisk vurdering av straffeloven 2005 § 26. Det drøftes hvorvidt departementet har oppnådd målsetningen om å forbedre rettstilstanden.

Tredje problemstilling drøftes i kapittel 5. Her er spørsmålet om det finnes alternative måter som er bedre egnet til å regulere rettsuvitenhet. I drøftelsen vil det blant annet tas et sideblikk

⁸ Straffeloven 2005 §§ 60 og 61

⁹ Straffeloven 2005 § 80, bokstav j

til andre lands lovregulering av rettsuvidenhet for å undersøke om det kan hentes inspirasjon til lovreguleringen av rettsuvidenhet i Norge.

Avslutningsvis i kapittel 6 foretas det en avslutning der trådene samles og oppgaven oppsummeres og kommenteres.

2 Hva er rettsuvidhet?

2.1 Begrepet ”rettsuvidhet”

Rettsuvidhet foreligger når gjerningspersonen ikke er klar over at handlingen han begår er ulovlig.¹⁰ Det typiske eksemplet er der gjerningspersonen ikke kjenner til at det foreligger et straffebud eller misforstår loven.¹¹

Et mer konkret eksempel er der en næringsdrivende feiltolker en forskrift med informasjon om merking av matvarer og merker sitt matprodukt ufullstendig.¹²

Et annet eksempel er der gjerningspersonen ikke kjenner til en endring i narkotikalistene som gjør at et narkotisk stoff blir ansett som ”stoff” og dermed er straffbart å kjøpe.¹³

I enkelte tilfeller kan gjerningspersonen bli straffri på grunn av rettsuvidhet. Spørsmålet om frifinnelse på grunn av rettsuvidhet hører til skyldspørsmålet.¹⁴ Dette innebærer at dersom vilkårene for frifinnelse er oppfylt, skal gjerningspersonen frifinnes.¹⁵

Det kan forekomme situasjoner der gjerningspersonen vet at handlingen er ulovlig, men ikke at den er straffbar. I slike tilfeller foreligger det ikke rettsuvidhet og gjerningspersonen kan ikke frikjennes.¹⁶ Dersom gjerningspersonen skulle bli hørt med rettsuvidhet i et slikt tilfelle ville det medføre risiko for at allmennheten bare opptrådte lovlydig i henhold til de bestemmelser det var knyttet straffansvar til.

2.2 Bakgrunn og begrunnelse

Utgangspunktet er at rettsuvidhet ikke fritar for straff. Tidligere ble dette uttrykt gjennom det latinske uttrykket ”ignorantia juris non excusa”.¹⁷

¹⁰ Proposisjonen s. 233

¹¹ Mæland 2012 s. 197

¹² Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 43. Se også matloven 2003 § 10, jf. § 28.

¹³ Straffeloven 2005 §§ 231 og 232 og narkotikaforskriften § 4

¹⁴ Mæland 2012 s. 197

¹⁵ Matningsdal 2015 s. 231

¹⁶ Proposisjonen s. 429-430

¹⁷ Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 45

Bakgrunnen for dette utgangspunktet er at strafferetten tradisjonelt var rettet mot handlinger som i sin karakter var svært alvorlige og klanderverdige. Eksempler på slike handlinger er drap, legemsfornærmelser og vold. Forutsatt at gjerningspersonen er klar over hva han har gjort, vet han også alvoret ved slike handlinger. Det er derfor normalt ikke rimelig å fritta for straff på grunn av rettsuvitenhet i slike tilfeller.¹⁸

Med tiden har det utviklet seg flere og flere straffebud som skal verne om verdimesig mer nøytrale handlinger.¹⁹ Eksempler på slike straffebud er skatte- og avgiftslovgivingen. Ved brudd på slike straffebud er det ikke like opplagt at gjerningspersonen forstår at handlingen er ulovlig selv om han vet hva han gjør. Dette gjør rettsuvitenhet stadig mer aktuelt.

Et eksempel er der gjerningspersonen har feiltolket bestemmelsen i tivoliloven som fastsetter at eier skal sørge for vedlikehold av innretningene på tivoliet.²⁰ Dette er en mindre alvorlig handling enn eksempelvis drap og legemsbeskadigelse. Det er derfor ikke like opplagt at gjerningspersonen forstår at unnlatsen av vedlikehold er ulovlig selv om han vet hva han gjør.

I dagens samfunn blir omfanget av regler stadig større, særlig grunnet den økte internasjonalisering og det voksende omfang av regler med internasjonalt tilsnitt. Dette medfører at en del straffebud er uklare og vanskelig tilgjengelige. Det er urimelig dersom gjerningspersonen aldri blir hørt med rettsuvitenhet i slike tilfeller. I sin ytterste konsekvens kan det medføre at borgerne avstår fra samfunnsnyttige handlinger fordi de er redde for at handlingen kan være ulovlig.²¹

Selv om det vil lede for langt å aldri frifinne for rettsuvitenhet, kan rettsuvitenhet bare føre til frifinnelse i sjeldne tilfeller. Effektivitetshensyn er det viktigste hensynet som begrunner den høye terskel for frifinnelse på grunn av rettsuvitenhet. Det er viktig at borgerne vet at det vil bli reagert mot lovbrudd. I motsatt tilfelle ville det vært enkelt for gjerningspersonen å hevde at han ikke var kjent med forbudet og dermed bli straffri. For at strafferetten skal virke effektivt må det enkelte straffebud påvirke borgernes atferd i samsvar med lovgivers vilje. Særlig er

¹⁸ Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 45

¹⁹ Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 45

²⁰ Tivoliloven 1991 § 5, jf. § 9

²¹ Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 46

dette viktig på livsområder som er regulert av rettsregler som ikke alltid har folkets støtte eller sympati.²² Et eksempel på slik lovgivning er skattelovgivningen.

2.3 Grensen mot faktisk uvitenhet

Det er viktig å ta stilling til hvilken type uvitenhet man står overfor.²³ I straffeloven 2005 skilles det mellom faktisk uvitenhet som reguleres av § 25 og rettsuvitenhet som reguleres av § 26.

Etter § 25 skal enhver bedømmes etter sin oppfatning av den faktiske situasjonen på handlingstidspunktet.²⁴ Bestemmelsen sikrer at gjerningspersonen på gjerningstidspunktet har forstått handlingens faktiske karakter og dermed hatt den innsikt som er nødvendig for å kunne avstå fra handlingen. Dersom gjerningspersonen ikke har hatt tilstrekkelig kunnskap om den faktiske situasjon, blir han straffri.

Et eksempel på faktisk uvitenhet er der en person ødelegger en gjenstand uten å være klar over at den tilhører en annen.²⁵ I dette tilfellet har ikke gjerningspersonen tilstrekkelig kunnskap til å dekke gjerningsbeskrivelsen i bestemmelsen om skadeverk, og blir dermed straffri.²⁶

Et annet eksempel på faktisk uvitenhet finnes i Rt. 1950 s. 242. En kjøper av et hospits krevde samme leie av en leieboer som selgeren hadde gjort før salget. Grunnen til at han gjorde dette var fordi han uriktig trodde at leien var godkjent av myndighetene. Høyesterett la til grunn at dette måtte bedømmes som faktisk uvitenhet.²⁷

Ved faktisk uvitenhet kreves det ikke at gjerningspersonen også har kunnskap om at handlingen er ulovlig.²⁸ Hvorvidt gjerningspersonen har kunnskap om at handlingen er ulovlig er et spørsmål om rettsuvitenhet som bedømmes etter § 26. Her skal det mer til for å bli straffri. Rettsuvitenhet fører bare til straffrihet dersom gjerningspersonen ikke kan

²² Proposisjonen s. 236

²³ Gröning/Husabø/Jacobsen 2015 s. 322

²⁴ Straffeloven 2005 § 25

²⁵ Matningsdal 2015 s. 215

²⁶ Straffeloven 2005 § 351

²⁷ Rt. 1950 s. 242 på s. 243

²⁸ Gröning/Husabø/Jacobsen 2015 s. 318

klandres for uvitenheten. Kravene for frifinnelse er strenge.²⁹ Dette kommenteres nærmere i punkt 3.4.2.

Det skal med andre ord mye til for å bli frikjent dersom gjerningspersonen har tilstrekkelig kunnskap om den faktiske situasjon på handlingstidspunktet, men ikke vet at handlingen er ulovlig.

Det må derfor skilles mellom gjerningspersonens oppfatning av handlingens karakter og gjerningspersonens oppfatning av handlingens ulovlighet. Denne grensedragningen er utfordrende. Hvordan grensen skal trekkes drøftes i punkt 3.3.1.

²⁹ Proposisjonen s. 236

3 Innhold og rekkevidde av vilkårene ”uvitenhet om rettsregler” og ”uaktsom” i straffeloven 2005 § 26

3.1 Innledning

Straffeloven 2005 § 26 innebærer en endring fra tidligere rettstilstand ved at all rettsuvitenhet nå skal bedømmes etter samme bestemmelse. I dette kapitlet skal det redegjøres for innhold og rekkevidde av vilkårene ”uvitenhet om rettsregler” og ”uaktsom” i straffeloven 2005 § 26.

For å få frem endringene straffeloven 2005 § 26 medfører er det nødvendig med en kortfattet presentasjon av rettstilstanden etter straffeloven 1902 hva gjelder rettsuvitenhet. På denne måten vil forskjellene straffeloven 2005 § 26 medfører lettere kunne drøftes i det videre. Fremstillingen begrenses til en kortfattet redegjørelse av tidligere rettstilstand på de punkter som nå er endret.

3.2 Rettstilstanden etter straffeloven 1902 § 57

3.2.1 Frifinnelse ved ”unnskyldelig rettsvillfarelse”

Straffeloven 1902 hadde ingen generell regel om betydningen av rettsuvitenhet for straffansvaret. Det forelå en straffutmålingsregel under kapitlet ”om grunner til at straffen kan nedsettes eller forhøyes”. Selv om dette var en straffutmålingsregel, forutsatte ordlyden ”saafremt Retten ikke finder af denne Grund at burde frifinde ham” at også frifinnelse var et alternativ.³⁰ Bestemmelsen ble brukt som hjemmel for å frifinne på grunn av rettsuvitenhet.

Forarbeidene til straffeloven 1902 inneholdt få uttalelser om hva som skulle til for at en rettsuvitenhet skulle lede til frifinnelse. Det var først og fremst rettspraksis som utviklet vilkårene for frifinnelse. Etter hvert utviklet det seg en lære om at frifinnelse bare kunne skje der det forelå en ”unnskyldelig rettsvillfarelse”.³¹

³⁰ Straffeloven 1902 § 57

³¹ Se eksempelvis Rt. 1918 s. 210 på s. 211 og Rt. 1927 s. 186 på s. 187

Ordlyden ”unnskyldelig rettsvillfarelse” viste til en aktsomhetsvurdering. I rettspraksis ble det stilt strenge krav til at en rettsuvidenhet skulle anses unnskyldelig. Bare i sjeldne tilfeller ledet en rettsuvidenhet til frifinnelse.³²

Aktsomhetsvurderingen ga anvisning på en helhetsvurdering der en rekke ulike momenter var av betydning. Selv om vektingen av momentene er noe forandret ved dagens rettsstilstand, vil innholdet i momentene i all hovedsak være det samme. Momentene vil bli presentert ved omtalen av straffeloven 2005 § 26 under punkt 3.4.4.

3.2.2 Forholdet mellom straffeloven 1902 § 42 og § 57

3.2.2.1 Utgangspunkt

Utgangspunktet etter straffeloven 1902 var at faktisk uvidenhet skulle bedømmes etter § 42 og rettsuvidenhet skulle bedømmes etter § 57. For en nærmere forklaring av forskjellen mellom faktisk uvidenhet og rettsuvidenhet vises det til punkt 2.3. Formålet under dette punkt er å redegjøre for hvordan grensen mellom faktisk uvidenhet og rettsuvidenhet skulle trekkes etter tidligere rettsstilstand.

Det hadde stor betydning for hvor strenge krav som ble stilt til gjerningspersonen om uvidenheten ble henført under den mildere bestemmelse i § 42 eller den strengere bestemmelse i § 57.

Bestemmelsen om faktisk uvidenhet i § 42 ga uttrykk for dekningsprinsippet. Dette innebar at det objektive gjerningsinnholdet måtte være dekket av gjerningspersonens skyld for at gjerningspersonen kunne straffes.³³ Ved rettsuvidenhet etter § 57 skulle det mer til for å bli straffri. Her måtte det påvises en ”unnskyldelig rettsvillfarelse” for straffrihet. Det gjaldt her svært strenge krav.³⁴

Utgangspunktet var at uvidenhet om rettsregler ble regulert av § 57, mens uvidenhet om faktum ble regulert av § 42 om faktisk uvidenhet.³⁵

³² Proposisjonen s. 233. Se som illustrasjon Rt. 2014 s. 686 (avsnitt 26-27) og Rt. 2012 s. 1316 (avsnitt 12)

³³ NOU 1983:57 s. 148

³⁴ Se eksempelvis Rt. 2012 s. 1316 (avsnitt 12)

³⁵ Mæland 2012 s. 201

3.2.2.2 ”Uegentlig rettsvillfarelse” skulle vurderes etter § 42

I straffeloven 1902 ble det skilt mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse”. Betegnelsen ”egentlig rettsvillfarelse” ble brukt om rettsuvidenhet som skulle bedømmes etter § 57.

Forarbeidene til straffeloven 1902 fastsatte at noen typer rettsuvidenhet skulle flyttes til bestemmelsen om faktisk uvidenhet i § 42. Slik rettsuvidenhet ble betegnet som ”uegentlig rettsvillfarelse”.³⁶

Det var rimelighetsbetraktninger som begrunnet at enkelte tilfeller av rettsuvidenhet skulle anses om ”uegentlig rettsvillfarelse” og henføres under bestemmelsen om faktisk uvidenhet i § 42. Rettsuvidenhet med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse” var ikke så klanderverdig som ellers. Det ville derfor medføre urimelige resultater dersom rettsuvidenhet i slike tilfeller skulle bli behandlet etter den strenge bestemmelse i § 57.³⁷

Det måtte derfor foretas en vurdering av om rettsuvidenheten skulle bedømmes etter § 42 der gjerningspersonens skyld måtte dekke det objektive gjerningsinnhold for å bli straffet, eller etter § 57. Her måtte rettsuvidenheten være aktsom for å frita for straff.³⁸

Det klare tilfellet av ”egentlig rettsvillfarelse” som skulle bedømmes etter § 57 var der gjerningspersonen var klar over de faktiske omstendigheter knyttet til handlingen han utførte, men der han var usikker på lovligheten av handlingen.³⁹ Et eksempel er der gjerningspersonen var klar over at han tok en Iphone, men der han trodde at han hadde rett til å ta telefonen i kraft av reglene.

En rekke tilfeller av rettsuvidenhet bydde på tvil om hvorvidt uvidenheten skulle henføres under § 42 eller § 57. Hvordan grensen skulle trekkes mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” var vanskelig og uten klare avgrensningskriterier. Forarbeid og rettspraksis ga føringer ved å vise til ulike typetilfeller som skulle anses som ”uegentlig rettsvillfarelse” og bedømmes etter bestemmelsen om faktisk uvidenhet i § 42. Grensen måtte likevel trekkes på skjønnsmessig grunnlag i hver enkelt sak.⁴⁰

³⁶ Proposisjonen s. 234

³⁷ Proposisjonen s. 234

³⁸ Grønning/Husabø/Jacobsen 2015 s. 319-320

³⁹ Proposisjonen s. 233

⁴⁰ Proposisjonen s. 234

Den første gruppe uvitenhet som ble ansett som ”uegentlig rettsvillfarelse” var rettsuvitenhet som knyttet seg til prejudisielle rettsforhold. Slik uvitenhet kjennetegnes ved at det gjelder uvitenhet om konkrete rettsforhold som er avgjørende for straffbarheten.⁴¹ Sagt med andre ord er det tale om uvitenhet om rettslige forhold som gjør at gjerningspersonen ikke forstår alle implikasjoner av den handling han utfører. Grunnen til dette er at uvitenheten knytter seg til det underliggende rettsforholdet.

Et eksempel på et prejudisielt rettsforhold er der A ødelegger en klokke han har fått av en døende. Klokken er en døds gave som ikke står seg i henhold til pliktdelsreglene. Døds gaven er derfor ugyldig. A kjenner ikke til disse reglene og tror det er sin egen ting han ødelegger. A er her uvitende om rettsregler av prejudisiell betydning som gjør handlingen ulovlig.⁴² I straffeloven 1902 ble en slik rettsuvitenhet ansett som ”uegentlig rettsvillfarelse” og bedømt etter den mildere bestemmelse om faktisk uvitenhet i § 42.

Videre ble uvitenhet om tingsrettslige spørsmål i praksis bedømt etter straffeloven § 42. Eksempler på slik uvitenhet er uvitenhet om at man har en særrett, tilfeller der gjerningspersonen tar feil av grense, og uvitenhet om eksistens og innhold av en offentlig tillatelse.⁴³

Uvitenhet knyttet til bestemmelser som krevde uberettiget vinnings hensikt skulle også bedømmes etter § 42. Dersom gjerningspersonen på grunn av uvitenhet om rettsregler trodde han hadde et krav, manglet han vinnings hensikt.⁴⁴ Det fulgte dermed av lovbestemmelsen selv at gjerningspersonen ikke kunne straffes i disse tilfellene.⁴⁵ Et eksempel er der gjerningspersonen tilegnet seg en annens gjenstand i den tro at det var sin egen. Han hadde da ikke vinnings hensikt.⁴⁶

Vurderingen av om det forelå ”uegentlig rettsvillfarelse” var uklar og ubestemt. Det var derfor effektivitetshensynet som var styrende for vurderingen av om rettsuvitenheten skulle bedømmes etter § 42 eller § 57. Dersom sterke effektivitetshensyn gjorde seg gjeldende var det en tendens til å henføre rettsuvitenheten under den strengere bestemmelse i § 57.⁴⁷ Siden

⁴¹ Mæland 2012 s. 201

⁴² Mæland 2012 s. 201

⁴³ Proposisjonen s. 234

⁴⁴ Rt. 2012 s. 622 (avsnitt 45-47)

⁴⁵ Proposisjonen s. 234

⁴⁶ Proposisjonen s. 234

⁴⁷ Mæland 2012 s. 202

det forelå høy terskel for frifinnelse etter § 57 sikret man på denne måten at det enkelte straffebud virket effektivt og påvirket den enkelte borger i samsvar med lovgivers ønske.

3.3 Hvilken uvitenhet omfattes av straffeloven 2005 § 26?

3.3.1 Innholdet av § 26 bestemmes av grensen mot faktisk uvitenhet i § 25

Hva som omfattes av § 26 bestemmes av grensen mot faktisk uvitenhet i § 25. Det er viktig å ta stilling til om det foreligger faktisk uvitenhet eller rettsuvitenhet fordi det påvirker hvilke krav som stilles til gjerningspersonen. For at gjerningspersonen skal bli straffri etter straffeloven 2005 § 26 må det foretas en aktsomhetsvurdering der terskelen for frifinnelse er høy. Ved faktisk uvitenhet etter § 25 blir gjerningspersonen straffri dersom han ikke har tilstrekkelig kunnskap til å dekke gjerningsbeskrivelsen i det enkelte straffebud.

Ordlyden ”uvitenhet om rettsregler” viser at alle former for rettsuvitenhet nå skal bedømmes etter samme bestemmelse i § 26.⁴⁸ Dette innebærer at det tidligere skillet mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” er visket ut. Grensen skal nå trekkes mellom faktisk uvitenhet og all rettsuvitenhet, inkludert ”uegentlig rettsvillfarelse” som tidligere ble bedømt etter bestemmelsen om faktisk uvitenhet.⁴⁹ I forarbeidene er det overlatt til rettspraksis å foreta den nærmere gresedragningen.⁵⁰

Den nye gresedragningen mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet kan være uklar. Det er ikke alltid enkelt å avgjøre om en uvitenhet knytter seg til faktiske eller rettslige forhold. Dette støttes av forarbeidene der det uttales at ”det vil kunne være vanskelig å avgjøre om en villfarelse er av faktisk eller rettslig art”.⁵¹

Utgangspunktet for gresedragningen kan tas i dekningsprinsippet. Dekningsprinsippet innebærer at gjerningspersonens skyld må dekke alle de objektive momentene i gjerningsbeskrivelsen i det enkelte straffebud.⁵² Det er ingen krav om at gjerningspersonen forstår at handlingen er ulovlig. Foreligger det uvitenhet om faktiske forhold som knytter seg til den aktuelle gjerningsbeskrivelsen, foreligger det faktisk uvitenhet.

⁴⁸ Proposisjonen s. 430

⁴⁹ Proposisjonen s. 238

⁵⁰ Proposisjonen s. 238

⁵¹ NOU 1992:23 s. 131

⁵² NOU 1983:57 s. 143

Grensedragningen kan illustreres med et eksempel. Den som har seksuell omgang med bror eller søster straffes med bot og/eller fengsel inntil 1 år.⁵³ Dersom gjerningspersonen ikke vet at den han har seksuell omgang med er hans søster, har han ikke tilstrekkelig kunnskap til å dekke gjerningsbeskrivelsen i bestemmelsen om søskenincest. Gjerningspersonen kan da ikke straffes fordi han har vært i faktisk uvitenhet.

Situasjonen kan også være at gjerningspersonen vet at det er sin søster, men er ikke klar over at det er ulovlig å ha seksuell omgang med søsken. I denne situasjonen foreligger det rettsuvitenhet som skal bedømmes etter § 26. Her må rettsuvitenheten være aktsom for at gjerningspersonen skal bli straffri og kravene er strenge.

I andre tilfeller er grensedragningen mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet mer utfordrende. Det er i forarbeidene overlatt til domstolene å foreta den nærmere grensedragningen.⁵⁴ Frem til dette blir gjort er det uavklart hvordan grensen skal trekkes. Usikkerheten rundt grensedragningen vil drøftes nærmere under den rettspolitiske vurderingen i punkt 4.8.

3.3.2 Ordlyden ”uvitenhet om rettsregler”

Som vist innledningsvis i punkt 1.2.1 omfatter ordlyden ”uvitenhet om rettsregler” i § 26 både situasjonen der gjerningspersonen er uvitende om at den aktuelle straffebestemmelsen eksisterer og der han har feiltolket bestemmelsen.⁵⁵

En isolert tolkning av ordlyden ”om rettsregler” gir inntrykk av at uvitenheten må gjelde en generell oppfatning av rettsstilstanden for å være omfattet av § 26. Det er sikker rett at bestemmelsen omfatter mer enn dette. Feiloppfatninger av et forvaltningsvedtak, feil forståelse av et ”adgang forbudt” skilt og en rekke andre tilfeller omfattes også av bestemmelsen. Det er derfor naturlig å forstå ordlyden ”om rettsregler” som at uvitenheten må knytte seg til rettslige forhold.⁵⁶

⁵³ Straffeloven 2005 § 313

⁵⁴ Proposisjonen s. 238

⁵⁵ Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 49

⁵⁶ Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 50

3.4 Aktsomhetsvurderingen etter straffeloven 2005 § 26

3.4.1 En helhetsvurdering av alle relevante forhold

Når det er konstatert at det foreligger rettsuvidenhet som skal bedømmes etter § 26 må det foretas en vurdering av om rettsuvidenheten er aktsom. Dersom rettsuvidenheten er aktsom, fritas gjerningspersonen for straff.⁵⁷

Siden det fortsatt beror på en aktsomhetsvurdering hvorvidt rettsuvidenheten skal lede til frifinnelse, er tidligere rettspraksis relevant for å illustrere innholdet i aktsomhetsvurderingen.⁵⁸

Ordlyden ”uaktsom” peker på en konkret aktsomhetsbedømmelse av gjerningspersonens aktsomhet der en rekke momenter kan få betydning.

Det avgjørende er om gjerningspersonens atferd etter forholdene må betegnes som forsvarlig.⁵⁹ Gjerningspersonen må etter en samlet bedømmelse verken kunne bebreides rettsuvidenheten eller sin handlemåte.⁶⁰

3.4.2 Terskelen for frifinnelse er høy

Det foreligger fortsatt en streng aktsomhetsterskel. Med begrunnelse i effektivitetshensyn og likhetshensyn skal rettsuvidenhet bare helt unntaksvis lede til frifinnelse.⁶¹

Effektivitetshensynet er særlig sentralt. For at et straffebud skal fungere i praksis er det viktig at borgerne vet at det vil bli reagert mot lovbrudd. En for lav terskel for frifinnelse på grunn av rettsuvidenhet kan medføre at det oppstår en oppfatning om at det er mulig å unngå straff ved å påstå at man ikke er kjent med at handlingen er ulovlig. Dette medfører risiko for at straffebudet ikke påvirker atferden i tråd med lovgivers ønske. I verste fall kan en for lav terskel for frifinnende rettsuvidenhet medføre at borgerne bevisst unngår å sette seg inn i hvilke regler som gjelder på det livsområde de handler.⁶²

⁵⁷ Straffeloven 2005 § 26

⁵⁸ Proposisjonen s. 235

⁵⁹ Rt. 1986 s. 1095 på s. 1103

⁶⁰ Rt. 2012 s. 1316 (avsnitt 12)

⁶¹ Proposisjonen s. 236

⁶² Proposisjonen s. 236

Et eksempel der effektivitetshensynet ble fremhevet er Rt. 1979 s. 411. En entreprenørbedrift var i økonomiske vanskeligheter og unnlot å betale skatt og merverdiavgift. Høyesterett kom til at rettsuvidenheten ikke var unnskyldelig. Det ble lagt avgjørende vekt på at effektivitetshensyn og likhetshensyn talte for at det ikke var grunnlag for å frifinne.⁶³

Det vil variere fra livsområde til livsområde hvor sterkt effektivitetshensynet gjør seg gjeldende og dermed hvor mye som skal til for å frifinne på grunn av rettsuvidenhet. Effektivitetshensynet gjør seg særlig gjeldende på livsområder som er regulert av rettsregler som ikke nødvendigvis har folkets støtte eller sympati. Et eksempel er reglene om skatter og avgifter. På områder der rettsreglene understøttes av moralnormer har effektivitetshensynet mindre betydning. Eksempler er regler som verner om liv, helse og frihet.⁶⁴ Det er lettere for borgerne å være tilbøyelig til å betale for lite skatt og dermed bryte skattereglene, enn det er å påføre noen legemsbeskadigelse eller død.

3.4.3 Situasjoner der det strenge aktsomhetsterskel skal lempes

3.4.3.1 Innledning

I dag er skillet mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” fjernet. Dette innebærer at tilfeller som tidligere ble ansett som ”uegentlig rettsvillfarelse” og bedømt etter den mildere bestemmelse om faktisk uvidenhet, nå skal bedømmes etter den strengere bestemmelse om rettsuvidenhet. Når bestemmelsen om rettsuvidenhet stiller strengere krav til gjerningspersonens opptreden vil dette medføre risiko for økt kriminalisering. Tidligere situasjoner der resultatet ble frifinnende rettsuvidenhet, vil nå kunne ende med domfellelse. Forarbeidene fastsetter derfor at den tidligere strenge aktsomhetsnorm som domstolene har praktisert kan oppleves urimelig.⁶⁵

Som følge av risikoen for økt kriminalisering presenterer forarbeidene enkelte situasjoner der aktsomhetsterskelen skal lempes. I det følgende skal disse situasjonene presenteres. For å synliggjøre poengene på best mulig måte forutsettes det at aktsomhetsterskelen er like streng som etter tidligere rettstilstand, og at den bare skal lempes i situasjonene presentert i

⁶³ Rt. 1979 s. 411 på s. 416

⁶⁴ Proposisjonen s. 236

⁶⁵ Proposisjonen s. 235-236

forarbeidene. Hvor streng aktsomhetsterskelen er i dag kan analyseres nærmere, noe som gjøres i punkt 4.4.

3.4.3.2 Situasjoner der myndighetene ikke har gjort nok for å avverge rettsuvidenheten

Aktsomhetsterskelen skal lempes i situasjoner der myndighetene ikke har gjort nok for å avverge rettsuvidenheten. I forarbeidene vises det til tilfeller der reglene er unødvendig uklart formulert eller hvor det ikke er truffet tiltak for å informere om en regelendring.⁶⁶

Departementet har her foretatt et tiltak for å sikre borgerne for inngripende myndighetsutøvelse. Strafferetten griper hardt inn i borgernes rettsfære. Det er derfor viktig at reglene er klare og tilgjengelige slik at borgerne vet at de kan bli straffet for den handling de utfører.

Sett fra borgerens side er dette en rettfærdig regel. Dersom reglene på et område er vanskelig tilgjengelig kan det ikke alltid bebreides gjerningspersonen at han ikke visste om den aktuelle regelen eller feiltolket den.

Det vil ikke automatisk lede til frifinnelse at myndighetene ikke har gjort nok for å avverge rettsuvidenheten. Andre momenter kommer også i betraktning. Der regelens formål er klart, er det viktig at aktsomhetsterskelen ikke lempes så mye at borgeren fristes til å balansere på kanten av loven eller handle på tvers av regelens formål.⁶⁷

3.4.3.3 Rettsuvidenhet med trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse”

Innholdet av begrepet ”uegentlig rettsvillfarelse” er redegjort for i punkt 3.2.2.2. Avsnittet tar for seg hvilken betydning ”uegentlig rettsvillfarelse” har i aktsomhetsvurderingen i § 26.

Begrunnelsen for å bedømme rettsuvidenhet med trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse” etter bestemmelsen om faktisk uvidenhet i straffeloven 1902 var at rettsuvidenhet i slike tilfeller ikke var så klanderverdig som ellers. Når slik rettsuvidenhet nå skal bedømmes etter den strenge bestemmelsen i § 26 medfører det risiko for økt kriminalisering.

⁶⁶ Proposisjonen s. 237

⁶⁷ Proposisjonen s. 236

Departementet fastsetter at faren for økt kriminalisering kan motvirkes ved en tilpasning av aktsomhetsterskelen ved rettsuvidenhet som tidligere ble regnet som ”uegentlig rettsvillfarelse”.⁶⁸

Det er vanskelig å skjønne hvor mye det er ment at aktsomhetsterskelen skal senkes ved rettsuvidenhet med trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse”. Departementet uttaler at ”uegentlig rettsvillfarelse” ikke skal bedømmes strengere etter dagens regler enn tidligere. I neste setning uttales det imidlertid at det må være opp til domstolene å vurdere om det er grunn til å justere grensen noe ut fra faktum i den enkelte sak.⁶⁹

Første setning er naturlig å forstå som at aktsomhetsterskelen skal senkes ved rettsuvidenhet med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse” slik at rettsuvidenheten ikke bedømmes strengere enn etter tidligere rettstilstand. Andre setning kan tolkes i motsatt retning. Her synes departementet å forutsette at aktsomhetsterskelen er like streng som tidligere også ved rettsuvidenhet med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse”, men at domstolene kan lempe aktsomhetsterskelen dersom faktum i saken krever det.

Uttalelsene bør ses i sammenheng med de nærmere merknader til § 26. Her uttales det at ved uvidenhet med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse” skal det mer til før uvidenheten er uaktsom enn ved andre typer rettsuvidenhet.⁷⁰ Begrunnelsen er at dersom uvidenheten knytter seg til anvendelsen av rettsregler som ligger bakenfor straffebudet, blir det mer krevende å ha oversikt. Det skal dermed være mindre til for å trå feil.

Disse uttalelsene er plassert under merknadene til § 26 og knytter seg direkte til forståelsen av § 26. I tillegg begrunner departementet sitt synspunkt. Dette indikerer at meningen er at aktsomhetsterskelen skal lempes ved uvidenhet med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse”. Hvor mye terskelen skal senkes avhenger av faktum i den enkelte sak.⁷¹ Uten nærmere føringer i forarbeidene er det vanskelig å si hvor mye aktsomhetsterskelen skal justeres i disse tilfellene.

Hvordan uvidenhet med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse” påvirker aktsomhetsvurderingen kan illustreres med et eksempel. Det kan tenkes at gjerningspersonen ødelegger en gyngestol han tror han eier i kraft av en regel. Dersom det viser seg at han ikke eier gyngestolen

⁶⁸ Proposisjonen s. 430

⁶⁹ Proposisjonen s. 238

⁷⁰ Proposisjonen s. 430

⁷¹ Proposisjonen s. 238

foreligger det rettsuvitenhet. Tidligere ble dette ansett som et prejudisielt forhold som ble dømt etter bestemmelsen om faktisk uvitenhet. Gjerningspersonen hadde da ikke foretatt et forsettlig skadeverk fordi han trodde det var sin egen gyngestol han ødelagte. Hans skyld dekket ikke gjerningsbeskrivelsen i det enkelte straffebud.

I dag vil forholdet bedømmes etter § 26 om rettsuvitenhet. Det er ikke tilstrekkelig at gjerningspersonen hevder at han trodde det var sin egen gyngestol. Det må påvises at uvitenheten er aktsom og det skal mye til. Etter departementets syn skal det legges vekt på at det er et prejudisielt forhold og dermed et tilfelle som tidligere ble regnet som ”uegentlig rettsvillfarelse”.⁷² På denne bakgrunn senkes aktsomhetsterskelen. Det skal dermed mindre til enn ellers for at rettsuvitenheten er aktsom. Hvor mye aktsomhetsterskelen skal senkes og om forholdet i realiteten skal bedømmes like mildt som tidligere, er usikkert. Dette kommenteres nærmere under punkt 4.6.

3.4.4 Momentene i aktsomhetsvurderingen

3.4.4.1 Innledning

Ordlyden ”uaktsom” i straffeloven 2005 § 26 viser til en skjønnsmessig helhetsvurdering der en rekke momenter kan være av betydning. De ulike momentene er nært knyttet opp mot hverandre og påvirker hverandre. Det er primært tale om momenter knyttet til den rettslige reguleringen og gjerningspersonens handlemåte i forhold til denne.⁷³

I det følgende vil de momenter som er hyppigst anvendt i rettspraksis bli presentert. Siden det fortsatt beror på en aktsomhetsvurdering om en rettsuvitenhet skal lede til frifinnelse, vil tidligere rettspraksis være anvendelig for å forklare innholdet i momentene.⁷⁴ Siden all rettsuvitenhet nå skal bedømmes etter samme bestemmelse kan noen av momentene bli vektlagt annerledes enn ved tidligere rettstilstand. Dette kommenteres underveis i redegjørelsen.

⁷² Proposisjonen s. 430

⁷³ Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 60

⁷⁴ Proposisjonen s. 235

3.4.4.2 Forhold knyttet til den rettslige reguleringen

Hvorvidt myndighetene har gjort nok for å forhindre rettsuvidenheten er et relevant moment i aktsomhetsvurderingen. Dersom regelen er unødvendig uklart formulert er dette et argument for at rettsuvidenheten er aktsom.⁷⁵

Et eksempel er Rt. 1975 s. 384. En bensinforhandler hadde solgt varer som det ikke var lov å selge på søndager. Selv om regelen som fastsatte hva som var lov å selge på søndager var uklar, valgte bensinforhandleren å tolke regelen på en måte som åpenbart ikke var riktig. Dette måtte han selv måtte bære risikoen for. Selv om Høyesterett konkluderte med at det ikke forelå unnskyldelig rettsuvidenhet, illustrerer avgjørelsen at hvorvidt innholdet av regelen er uklart eller vanskelig å forstå er et sentralt moment i aktsomhetsvurderingen.⁷⁶

Videre er det av betydning om Høyesteretts mindretall tidligere har konkludert med samme lovtolkning som gjerningspersonen. I en slik situasjon har gjerningspersonen ofte grunn til å stole på at sin lovtolkning er riktig. Det er likevel ingen garanti for å bli frifunnet for sin rettsuvidenhet i et slikt tilfelle.⁷⁷

Et annet moment er hvorvidt myndighetene har gjort nok for å klargjøre og kommunisere rettsreglene som rettsuvidenheten knytter seg til. I forarbeidene er det vist til forvaltningslovens § 39 som eksempel.⁷⁸ Bestemmelsen fastsetter at en forskrift ikke kan anvendes til skade for en person dersom den ikke er forsvarlig kunngjort, med mindre vedkommende faktisk kjente til forskriften.⁷⁹

Et eksempel på mangelfull kommunikasjon av reglene er Rt. 2013 s. 238. Gjerningspersonen hadde øvelseskjørt en lastebil i klasse CE til tross for at han ikke hadde gyldig førerkort i klasse B. Han hadde fått vite av Statens Vegvesen at det kun var nødvendig å bestå prøven for klasse CE og at han deretter ville få igjen førerkort for alle klasser. Høyesteretts ankeutvalg uttalte at dersom gjerningspersonen har fått mangelfull informasjon som er egnet til å misforstå kan dette etter omstendighetene føre til at rettsuvidenheten er unnskyldelig. Lagmannsrettens avgjørelse ble opphevet grunnet kortfattet begrunnelse.⁸⁰

⁷⁵ Proposisjonen s. 237

⁷⁶ Rt. 1975 s. 384 på s. 386

⁷⁷ Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 60

⁷⁸ Proposisjonen s. 236

⁷⁹ Forvaltningsloven 1967 § 39

⁸⁰ Rt. 2013 s. 238 (avsnitt 17)

Forarbeidene fastsetter at det kan være grunn til å legge noe større vekt på om myndighetene burde gjort mer for å utforme regelverket på en klar måte, og spre informasjon om reglene i dag enn etter tidligere rettstilstand.⁸¹ Dette indikerer at det pålegges myndighetene et større ansvar i dag enn tidligere når det gjelder å informere og utforme reglene på en klar måte. Dette drøftes nærmere under punkt 4.5.

Rettslig klarhet og kompleksitet er et annet moment i aktsomhetsvurderingen.⁸² Dagens internasjonalisering med stadig større samarbeid over landegrensene og med økt bruk av internett medfører et økende omfang av regler. Momentet blir derfor stadig mer aktuelt.

Avgjørelsen i Rt. 1994 s. 850 er illustrerende. Saken gjaldt overtredelse av tolloven på grunn av uriktig utfylling av dokument vedrørende eksport av fisk til Spania. Ved spørsmålet om frifinnelse på grunn av rettsuvidenhet ble det uttalt at man stod overfor ”voluminøse regelverk”. Det ble stilt spørsmål ved om myndighetene hadde gjort tilstrekkelig for å informere om tolkningsspørsmålet. Høyesterett opphevet lagmannsrettens domfellelse og etterlyste opplysninger om hvorvidt tolkningsspørsmålet var klargjort i tilgjengelige håndbøker eller lignende.⁸³

Unnlatt håndhevelse av regelen er et annet moment av betydning. Utgangspunktet er at det skal mye til før unnlatt håndhevelse av en regel leder til frifinnende rettsuvidenhet.⁸⁴ Rettspraksis viser likevel at det kan få avgjørende betydning i enkelte tilfeller.

I Rt. 1968 s. 739 ble en fisker frifunnet på grunn av unnskyldelig rettsuvidenhet for brudd på lakseloven. Det ble lagt avgjørende vekt på at påtalemyndigheten ikke tidligere hadde aksjonert mot utsettelse av laksenøter på denne måte, til tross for at slik utsettelse fant sted i stor utstrekning i området.⁸⁵

Hvilke rettsgoder regelen skal beskytte er også av betydning.⁸⁶ Der det er tale om verdimeslige viktige rettsgoder skal det mye til for å bli hørt med rettsuvidenhet. Et eksempel er reglene som forbyr drap og reglene om legemsbeskadigelse. I slike tilfeller medfører

⁸¹ Proposisjonen s. 236

⁸² Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 61

⁸³ Rt. 1994 s. 850 på s. 854

⁸⁴ Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 65

⁸⁵ Rt. 1968 s. 739 på s. 739

⁸⁶ Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 62

handlingens alvorlige karakter at gjerningspersonen forstår eller burde forstå at handlingen er ulovlig. Det skal svært mye til for at å bli hørt med rettsuvidenhet i slike tilfeller.

Det skal også svært mye til for å bli hørt med rettsuvidenhet om regler til vern om miljøet. Avgjørelsen i Rt. 2002 s. 1069 er illustrerende. Gjerningspersonen hadde felt trær og brukt traktor i et våtmarksreservat i strid med naturvernloven. Høyesterett kom til at gjerningspersonen ikke var i unnskyldelig rettsuvidenhet. For å sikre en effektiv håndheving av lov og forskrift til vern om miljøet måtte det kreves at grunneier undersøkte nærmere om virksomheten i reservatet var i strid med fredningsbestemmelsene.⁸⁷

Hvorvidt reglene er gamle eller nye er også av betydning. Det forventes at borgerne er klar over en regel som er gammel og etablert. Det skal derfor som utgangspunkt mye til for å bli hørt med rettsuvidenhet der regelen er gammel. På den andre siden kan regelen være så gammel at den etterlater inntrykk av å ikke bli fulgt lenger og derfor ikke lenger være gjeldende. Det er et argument for aktsom rettsuvidenhet at reglene er nye og derfor ukjent.⁸⁸

3.4.4.3 Gjerningspersonens handlemåte

Det må undersøkes hvordan gjerningspersonen forholdt seg til den rettslige reguleringen.⁸⁹ Utgangspunktet er at gjerningspersonen har en undersøkelsesplikt dersom han får mistanke om at handlingen kan være ulovlig. I en slik situasjon har uklarhet mindre å si fordi gjerningspersonen har vært uaktsom allerede ved å unnlate å undersøke.⁹⁰

Situasjonen kan også være at gjerningspersonen har undersøkt reglene og kommet frem til at de er uklare. Dersom han likevel utfører handlingen vil også dette tilsi at gjerningspersonen har vært uaktsom. I et slikt tilfelle burde han undersøkt nærmere. En reservasjon tas for de tilfeller der situasjonen krever rask handling.⁹¹

Det må tas i betraktning hvor enkelt det ville vært for gjerningspersonen å få klarhet i reglene. I Rt 1968 s. 746 hadde en fisker brukt rekestrål på ulovlig måte. Han ble ikke frifunnet på

⁸⁷ Rt. 2002 s. 1069 på s. 1072

⁸⁸ Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 61-62

⁸⁹ Gröning, Husabø, Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 62-63

⁹⁰ Gröning, Husabø, Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 63

⁹¹ Gröning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 63

grunn av unnskyldelig rettsuvitenhet. Høyesterett vektla at det ville ha vært enkelt å søke opplysning hos Fiskedirektøren eller Fiskeridepartementet om hvorvidt slik fiske var lovlig.⁹²

Undersøkelsesplikten må ses i sammenheng med hvorvidt gjerningspersonen har fått informasjon han hadde grunn til å stole på. Dette ga Høyesteretts ankeutvalg uttrykk for i Rt. 2013 s. 238 om lastebilsjåføren som øvelseskjørte lastebil i klasse CE til tross for at han ikke hadde gyldig førerkort i klasse B. Føreren av lastebilen hadde fått mangelfull informasjon som var egnet til å misforstå, noe som medførte at lagmannsrettens dom ble opphevet.⁹³

Der gjerningspersonen har tatt aktive steg for å avklare rettstilstanden taler dette i retning av aktsomhet. Det må likevel tas hensyn til hvor egnet forsøkene er til å avklare rettstilstanden.⁹⁴

I Rt. 1996 s. 156 ble gjerningspersonen frifunnet på grunn av unnskyldelig rettsuvitenhet for ikke å ha sendt melding om havari med mikrofly. Gjerningspersonen hadde holdt seg til informasjon i mikroflyhåndboken. Denne ga ingen oppfordring til å gi varsel om havari på annen måte enn slik det ble gjort.⁹⁵ Gjerningspersonen hadde gjort gode nok forsøk på å avklare rettstilstanden.

Der gjerningspersonen har stolt på en etablert praksis skal det mye til for å bli frifunnet på grunn av rettsuvitenhet. I Rt. 1992 s. 8 hadde en person rettsstridig kjørt med motorvogn i utmark. Høyesterett kom til at det ikke forelå unnskyldelig rettsuvitenhet. Det ble lagt stor vekt på miljøhensyn. Selv om det på grunn av at det i lokalsamfunnet var en utbredt oppfatning av at det var lovlig å kjøre på opparbeidede veier, kunne dette ikke gjøre uvitenheten aktsom.⁹⁶

Kravene som stilles til gjerningspersonen må ses i sammenheng med karakteren av handlingen og hvor klanderverdig handlingen er. Avgjørelsen i Rt. 2012 s. 1316 er illustrerende. Gjerningspersonen ble dømt for overtredelse av narkotikalovgivningen for oppbevaring av fenazepam. Selv om oppbevaringen fant sted før fenazepam ble tilføyd narkotikalisten, kom Høyesterett til at det ikke forelå unnskyldelig rettsuvitenhet.

⁹² Rt. 1968 s. 746 på s. 747

⁹³ Rt. 2013 s. 238 (avsnitt 17)

⁹⁴ Grønning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 63

⁹⁵ Rt. 1996 s. 156 på s. 157

⁹⁶ Rt. 1992 s. 8 på s. 9

Gjerningspersonen hadde bevisst tilpasset seg slik at han ikke var tilstrekkelig oppdatert på narkotikalisten. Han hadde en plikt til å holde seg løpende oppdatert.⁹⁷

Gjerningspersonen ble ikke frifunnet på grunn av rettsuvitenhet selv om politiet med en feil hadde meddelt at fenazepam ikke stod på narkotikalisten. Hvorvidt myndighetene har gjort nok for å avverge rettsuvitenheten er normalt et sterkt argument for aktsom rettsuvitenhet. Dommen illustrerer at der handlingen har preg av å være klanderverdig stilles det meget strenge krav til gjerningspersonens opptreden.

I dag er det uttrykkelig fastsatt i forarbeidene til § 26 at det skal vektlegges om myndighetene har gjort nok for å avverge rettsuvitenheten.⁹⁸ Momentet om at politiet feilaktig meddelte at fenazepam stod på narkotikalisten ville trolig blitt tillagt større vekt i dag. Dommen kunne derfor fått et annet resultat i dag.

3.4.4.4 Situasjonen på handlingstidspunktet

Kravene som stilles til gjerningspersonen må ses i sammenheng med situasjonen på handlingstidspunktet.

I noen situasjoner må det forventes at reglene endres raskt. Slik var situasjonen i Rt. 1940 s. 514 hvor gjerningspersonen trodde en rasjoneringsbestemmelse ikke gjaldt bensin. Høyesterett kom til at det ikke forelå unnskyldelig rettsuvitenhet. En hurtig gjennomføring var nødvendig for at forbudet skulle nå sitt mål. Det ble fremhevet at det var en særlig foranledning for enhver til å holde seg underrettet på grunn av tiden og de usedvanlige begivenheter som fant sted.⁹⁹

I andre situasjoner vil gjerningspersonen rent faktisk ikke ha mulighet til å foreta nærmere undersøkelser. I Rt. 1991 s. 732 opphevet Høyesterett en domfellelse for unnlattelse av å føre fangstdagbok ved fiske. Det ble vektlagt at det var uklart hvilke muligheter gjerningspersonen rent faktisk hadde til å gjøre seg kjent med forskriftsbestemmelsen om føring av fangstdagbok.¹⁰⁰

⁹⁷ Rt. 2012 s. 1316 (avsnitt 12)

⁹⁸ Proposisjonen s. 237

⁹⁹ Rt. 1940 s. 514 på s. 516

¹⁰⁰ Rt. 1991 s. 732 på s. 733

Praktiske hensyn har også betydning. Et eksempel er Rt. 2009 s. 1079. Saken gjaldt landing av helikopter i landskapsvernområde. Høyesterett fremhevet at praktiske hensyn tilsier at en pilot må kunne holde seg til en sentral informasjonsbase der all relevant informasjon er å finne. Høyesterett opphevet lagmannsrettens fellende dom på grunn av mangelfull informasjon om troverdigheten av informasjonsbasen.¹⁰¹ Dommen illustrerer at der det er tidkrevende eller ressurskrevende å undersøke nærmere, kan praktiske hensyn tale til gjerningspersonens fordel.

3.4.4.5 Gjerningspersonens stilling og personlige forutsetninger

I vurderingen av hva som skal kreves av gjerningspersonen må det legges vekt på gjerningspersonens stilling og personlige forutsetninger.¹⁰²

Gjerningspersonen har plikt til å oppdatere seg på relevant regelverk dersom han beveger seg inn på et livsområde han ikke tidligere har erfaring med. Det skal mye til å bli frikjent på grunn av rettsuvitenhet i et slikt tilfelle.¹⁰³ I Rt. 2014 s. 686 ble det servert alkohol uten skjenkebevilling. Høyesterett kom til at det ikke forelå unnskyldelig rettsuvitenhet. Det ble uttalt at den som handler på et område hvor det gjelder særskilte vilkår for virksomheten må sette seg inn i reglene.¹⁰⁴

Det må også vektlegges om gjerningspersonen er profesjonell. Rt. 2012 s. 1062 er illustrerende. Høyesterett kom til at et selskap krenket opphavsrettsvern ved å produsere en stol med likhetstrekk med tripp trapp stolen. Selskapet ble ikke frifunnet for unnskyldelig rettsuvitenhet. Høyesterett uttalte at en næringsdrivende plikter å kjenne til den rettslige regulering på de aktuelle forretningsområder.¹⁰⁵ At det stilles strenge krav overfor profesjonelle er lagt til grunn i en rekke avgjørelser i Høyesterett.¹⁰⁶

Videre er det av betydning hvilken nærmere stilling gjerningspersonen har. En underordnet vil eksempelvis normalt ha grunn til å stole på sin overordnede.¹⁰⁷ I Rt. 1955 s. 929 ble gjerningspersonen ikke frifunnet for unnskyldelig rettsuvitenhet for overtredelse av prisloven. Gjerningspersonen var leder for en stor bedrift. Det måtte forlanges at han satt seg inn i

¹⁰¹ Rt. 2009 s. 1079 (avsnitt 24)

¹⁰² Grønning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 66

¹⁰³ Se Rt. 1996 s. 156 på s. 156

¹⁰⁴ Rt. 2014 s. 686 (avsnitt 27)

¹⁰⁵ Rt. 2012 s. 1062 (avsnitt 105)

¹⁰⁶ Se eksempelvis Rt. 2013 s. 946 (avsnitt 22) og Rt. 2009 s. 1079 (avsnitt 18)

¹⁰⁷ Grønning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 67

reglene for virksomheten.¹⁰⁸ Hadde det vært tale om en arbeidstaker som fulgte instruksjoner fra sin arbeidsgiver kunne saken stilt seg annerledes.

Gjerningspersonens personlige forutsetninger er et annet moment av betydning. I Rt. 1926 s. 948 ble gjerningspersonen frifunnet på grunn av unnskyldelig rettsuvitenhet etter å ha gått på jernbanelinjen til tross for et forbud. Det ble vektlagt at det var vanskelig for gjerningspersonen å høre og at han ga inntrykk av å følge lite med.¹⁰⁹ Dommen er gammel, og det er usikkert hvor stor vekt momentet skal ha i dag.

Forarbeidene til straffeloven 2005 § 26 synes å forutsette at gjerningspersonens stilling og personlige forutsetninger skal tillegges større betydning i dag enn tidligere. Dette ved å fastsette at det har forekommet tilfeller i Høyesterett som er utslag av en for streng norm og at det er behov for en viss oppmyking.¹¹⁰

Et tilfelle som departementet mener er utslag av en for streng aktsomhetsnorm er Rt. 1978 s. 569. I saken hadde en 19 år gammel skoleelev hentet et parti bukser fra Sverige for sin forretningsdrivende far. Gutten hadde fått informasjon fra faren om at buksene skulle tollklareres på hjemstedet og passerte derfor grensen uten å oppgi varene for tollvesenet. Han hadde heller ikke fått noe annen informasjon om vareinnførsel. Han ble ikke frifunnet på grunn av rettsuvitenhet. Høyesterett la avgjørende vekt på at aktsomhetsterskelen må være streng for at reglene skal nå sitt formål. Videre var det enkle og lettfattige regler rettet mot enhver som passerer grensen med tollpliktige varer.¹¹¹

I saken forelå det flere formildende omstendigheter. Gutten hadde ikke fast ansettelse i farens forretning og hadde aldri tidligere foretatt varetransport av denne typen. Videre hadde han fått beskjeder fra sin forretningsdrivende far om at buksene skulle tollklareres på hjemstedet. Flertallet kom til at disse formildende omstendighetene ikke kunne være avgjørende. Det var dissens 4-1. Mindretallet mente at det ikke kunne forventes at en 19 år gammel ungdom i den situasjon skulle ta en vurdering som avvek fra de beskjeder han fikk av sin far.¹¹²

Det er naturlig å forstå forarbeidene slik at det foreligger en oppmyking av aktsomhetsnormen slik at et tilsvarende tilfelle ville blitt bedømt annerledes i dag. Dette indikerer at dersom

¹⁰⁸ Rt. 1955 s. 929 på s. 932

¹⁰⁹ Rt. 1926 s. 948 på s. 948

¹¹⁰ Proposisjonen s. 236

¹¹¹ Rt. 1978 s. 569 på s. 570

¹¹² Rt. 1978 s. 569 på s. 570

saken hadde kommet opp i dag måtte det vært lagt større vekt på de formildende omstendighetene i saken. Dette tilsier at gjerningspersonens stilling og personlige forutsetninger skal tillegges større betydning i dag. Det samme gjelder der gjerningspersonen har fått informasjon fra en overordnet som det er grunn til å stole på.

Det er usikkert om forarbeidene mener at alle disse momentene skal tillegges større betydning i dag enn tidligere, eller om det bare siktes til et av disse momentene. For å unngå vilkårlighet vedrørende vektingen av momentene i aktsomhetsvurderingen burde forarbeidene uttalt seg klarere. Inntil dette er gjort blir det opp til domstolene i fremtidige saker å gi retningslinjer for hvor stor vekt momentene skal tillegges i aktsomhetsvurderingen.

Hvorvidt gjerningspersonen er fra et annet land er et annet moment av betydning. Avgjørelsen i Rt. 1981 s. 444 er illustrerende. En svenske var på ferie i Norge og brøt forbudet mot etterfølgende alkoholnyttelse etter en bilulykke. Høyesterett opphevet herredsrettens fellende dom på grunn av manglende domsgrunner. Det ble vektlagt at forbudet mot etterfølgende alkoholnyttelse skulle sikre bevissikringshensyn. Videre var det en spesiell regel som ikke fantes i noe annet land. Høyesterett fastsatte at saken kunne stilt seg annerledes dersom det var en regel for å fremme trafikksikkerheten.¹¹³

Et nyere eksempel er tingrettsavgjørelsen som ble publisert 30. mai 2016. En svensk helikopterpilot drakk Jägermeister for å døyve smertene etter en helikopterulykke. Han var uvitende om forbudet i luftfartsloven om etterfølgende alkoholnyttelse.¹¹⁴ Helikopterpiloten ble frifunnet. Tingretten påpekte at forbudet var særegent for norsk rett, men bedømte ikke tilfellet som rettsuvitenhet. I stedet påpekte tingretten at det var et særegent unntakstilfelle og tolket forbudet i luftfartsloven innskrenkende.¹¹⁵

Saken har likhetstrekk med saken i Rt. 1981 s. 444 der Høyesterett bedømte forholdet som rettsuvitenhet. Det er vanskelig å forstå hvorfor tingretten ikke nevner rettsuvitenhet i saken om helikopterpiloten.

På den ene siden kan dette tolkes som at terskelen for rettsuvitenhet ligger like høyt som tidligere, slik at tingretten anså det nødvendig å anvende innskrenkende tolkning for å kunne frikjenne helikopterpiloten. På den andre side kan det indikere at tingretten valgte å omgå

¹¹³ Rt. 1981 s. 444 på s. 445

¹¹⁴ Luftfartsloven 1993 § 4-12, jf. § 6-12, tredje ledd

¹¹⁵ TNHER-2016-19688 på s. 4-5

spørsmålet om rettsuvitenhet fordi de var usikker på hvordan rettsuvitenhet skal bedømmes etter den nye lovregulering. Saken er anket til lagmannsretten, og det blir opp til lagmannsretten å besvare uklarhetene tingrettsavgjørelsen etterlater.¹¹⁶

Et mer praktisk eksempel er forbudet mot vold i oppdragelsesøyemed.¹¹⁷ For personer fra en annen kultur kan forbudet virke overraskende. Det har derfor oppstått en rekke situasjoner i Norge der utenlandske foreldre utøver vold mot barna fordi de ikke kjenner til forbudet mot vold i oppdragelsesøyemed. Selv om forbudet ofte virker overraskende på foreldrene, dreier det seg om alvorlige og klanderverdige handlinger. Domstolene synes derfor å være svært motvillige til å frikjenne for rettsuvitenhet i disse situasjonene.

Et eksempel er en avgjørelse fra lagmannsretten der en kvinne fra Somalia ble dømt for mishandling av tre barn. Lagmannsretten pekte på de formildende omstendighetene i saken. Kvinnen var isolert fra omverdenen, undergitt et strengt regime fra ektemannen og var i en vanskelig situasjon med liten forståelse for norske regler. Lagmannsretten kom likevel til at kvinnen ikke kunne frikjennes grunnet rettsuvitenhet. Det ble lagt avgjørende vekt på handlingens alvorlige karakter, at hun kom til Norge med hensikt om varig opphold, og at hun hadde kontakt med norsk helsepersonell som kunne informere om norske regler.¹¹⁸

Dommen illustrerer de motstridende hensyn som gjør seg gjeldende ved rettsuvitenhet. På den ene siden må det tas hensyn til at gjerningspersonen trodde handlingen han utførte var lovlig. På den andre siden må det tas hensyn til de som blir berørt av handlingen samt hvor alvorlig handlingen er.

3.5 Oppsummering

Ordlyden ”uvitenhet om rettsregler” i straffeloven 2005 § 26 illustrerer at all rettsuvitenhet nå skal bedømmes etter samme bestemmelse. Dette medfører en endring fra tidligere rettstilstand. Lovendringen medfører at det må trekkes en ny grense mellom rettsuvitenhet og faktisk uvitenhet. Hvordan denne skal trekkes er usikkert, noe som kommenteres nærmere i punkt 4.8.

¹¹⁶ <http://www.nrk.no/troms/anker-frifinnelse-av-full-helikopterpilot-1.12970102>

¹¹⁷ Straffeloven 2005 § 282

¹¹⁸ LA-2012-111183 på s. 5

Siden terskelen for å frifinnes for rettsuvitenhet etter § 26 fortsatt ligger høyt, medfører lovendringen risiko for økt kriminalisering. Departementet har forsøkt å avdempe risikoen for økt kriminalisering ved å fastsette at aktsomhetsterskelen skal senkes i situasjoner der myndighetene ikke har gjort nok for å avverge rettsuvitenheten og ved rettsuvitenhet med trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse”.

Ordlyden ”uaktsom” i straffeloven 2005 § 26 gir anvisning på en helhetsvurdering av alle relevante forhold. Dette innebærer at de samme momenter som etter straffeloven 1902 vil være av betydning i aktsomhetsvurderingen. Forarbeidene synes å forutsette at enkelte momenter skal tillegges større betydning i dag enn tidligere. Det er uttrykkelig uttalt at det kan være grunn til å legge større vekt på om myndighetene burde gjort mer for å utforme regelverket på en klar måte, og spre informasjon om reglene enn etter tidligere rettstilstand.¹¹⁹

Gjennomgangen viser også at forarbeidene etterlater inntrykk av at gjerningspersonens stilling og personlige forutsetninger skal tillegges større betydning i dag enn tidligere. Det samme gjelder momentet om hvorvidt det foreligger informasjon fra en overordnet som det er grunn til å stole på. Forarbeidene sier likevel ikke noe uttrykkelig om vektingen av disse momentene, og det er usikkert om meningen er at disse momentene skal vektas annerledes i dag enn tidligere.

¹¹⁹ Proposisjonen s. 236

4 Innebærer lovendringen i straffeloven 2005 § 26 en forbedring av tidligere rettstilstand?

4.1 Innledning

Hensikten bak fjerningen av skillet mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” var forbedring og forenkling av rettstilstanden. I stedet for å vurdere hvilken regel som skal få anvendelse skal retten nå kunne gå rett på sak og vurdere alle forhold knyttet til rettsuvitetheten i aktsomhetsvurderingen.¹²⁰ På denne måten kan fokuset være på alle relevante forhold i den konkrete sak i stedet for på hvilken bestemmelse som skal regulere rettsuvitetheten.

Ettersom straffeloven 2005 nylig trådte i kraft, har ikke den nye reguleringen i § 26 fått utslag i rettspraksis enda. I dette kapitlet skal det redegjøres for hvilke konsekvenser endringene kan komme til å medføre og hvorvidt endringene innebærer en forbedring av tidligere rettstilstand.

4.2 Aktsomhetsvurderingen er mer relativ enn tidligere

Departementet mener at måten det ble skilt mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” bidro til at det ble trukket en kunstig grense mellom de to formene for rettsuvitethet. Siden vurderingen av hva som regnes som ”uegentlig rettsvillfarelse” beror på reelle hensyn, mener departementet at grensen ikke kan trekkes basert på generelle og logiske kriterier slik det tidligere ble gjort.

En bedre løsning er å ta hensyn til rettsuvitethet med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse” som en formildende omstendighet i aktsomhetsvurderingen. På denne måten blir graden av ”uegentlig rettsvillfarelse” et av flere momenter i aktsomhetsvurderingen. Dette muliggjør fullt fokus på den konkrete situasjon i aktsomhetsvurderingen, i stedet for på hvilken bestemmelse som skal regulere forholdet. Dette gjør aktsomhetsvurderingen mer relativ enn

¹²⁰ Proposisjonen s. 237

tidligere.¹²¹ Fordelen med en slik relativ aktsomhetsvurdering er at dette muliggjør en nyansert vurdering med fokus på å komme frem til et rimelig resultat i hver enkelt sak.

4.3 Den nye lovreguleringen medfører risiko for økt kriminalisering

Som påpekt i punkt 3.4.3.1 medfører den nye lovregulering risiko for økt kriminalisering fordi all rettsuvitenskap nå skal bedømmes etter den strenge bestemmelsen i straffeloven 2005 § 26.

Risikoen for økt kriminalisering var grunnen til at begge høringsinstanser som uttalte seg i forbindelse med den nye lovreguleringen var skeptiske. Agder lagmannsrett var enig med departementet i at skillet mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” var vanskelig å praktisere. Likevel mente lagmannsretten at det vil kunne føre for langt å domfelle en som er i uaktsom uvitenhet om prejudisielle rettsforhold etter den strenge bestemmelse i § 26.¹²²

Den norske Dommerforening var enig med lagmannsretten i at det kunne fremstå urimelig dersom den strenge aktsomhetsnorm i § 26 skulle anvendes ved rettsuvitenskap med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse”.¹²³

Departementet har riktignok forsøkt å forhindre risikoen for økt kriminalisering ved å fastsette at aktsomhetsterskelen skal senkes i de situasjoner der myndighetene ikke har gjort nok for å avverge rettsuvitenskapen og ved rettsuvitenskap med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse”.¹²⁴ Likevel har høringsinstansene et relevant poeng. Forarbeidene sier ingenting om hvor mye aktsomhetsterskelen skal senkes i disse situasjonene. Dette kan medføre at situasjonene som forarbeidene viser til vil bli bedømt strengere enn tidligere. Det kan heller ikke utelukkes at det finnes situasjoner som departementet ikke har tenkt på som vil bli bedømt strengere nå enn tidligere.

Det kan igjen vises til eksemplet der A ødelegger en klokke fordi han tror det er sin egen ting han ødelegger. Tidligere ble dette forhold dømt som faktisk uvitenhet fordi uvitenheten var knyttet til en regel av prejudisiell betydning. Det forelå dermed rettsuvitenskap med trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse”. Dersom A ikke hadde utvist forsett kunne han ikke straffes. Etter

¹²¹ Proposisjonen s. 237

¹²² Proposisjonen s. 235

¹²³ Proposisjonen s. 235

¹²⁴ Proposisjonen s. 237-238

dagens rettstilstand er utgangspunktet at A blir straffet med mindre han kan påvise å ha vært aktsom. Her skal det mye til. Selv om det skal tas hensyn til at rettsuvitenheten har preg av ”uegentlig rettsvillfarelse”, kan andre momenter veie så tungt at resultatet likevel blir domfellelse.

Risikoen for økt kriminalisering gjør seg også gjeldende der gjerningspersonen på grunn av rettsuvitenhet begår tyveri. I straffeloven 1902 var det et vilkår for å bli straffet for tyveri at gjerningspersonen hadde vinnings hensikt.¹²⁵ I straffeloven 2005 er kravet om vinnings hensikt fjernet.¹²⁶ Det er tilstrekkelig med forsett om at vinningen er uberettiget.

Tidligere skulle bestemmelser som krevde vinnings hensikt bedømmes etter § 42 om faktisk uvitenhet. Gjerningspersonen ble da frikjent dersom han på grunn av uvitenhet om rettsregler trodde han hadde et krav. Han manglet da vinnings hensikt. Som følge av opphevelsen av vilkåret om vinnings hensikt skal et tilsvarende tilfelle nå bedømmes etter den strengere bestemmelse om rettsuvitenhet i § 26. Selv om det tas hensyn til at uvitenheten har trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse”, kan tungtveiende argumenter i motsatt retning medføre at gjerningspersonen likevel straffes.

4.4 Hvor streng aktsomhetsterskel skal praktiseres i dag?

Et spørsmål er hvor streng aktsomhetsterskel som skal praktiseres i dag, og om det er mulig å gi et klart svar på dette. Under punkt 3.4.3 er det tatt utgangspunkt i at aktsomhetsnormen er like streng som etter tidligere rettstilstand, for deretter å presentere de tilfeller der aktsomhetsnormen skal lempes. Dette kan analyseres nærmere.

Det er usikkert hvilken målestokk departementet bruker når de fastsetter at aktsomhetsnormen skal lempes der myndighetene ikke har gjort nok for å avverge rettsuvitenheten og ved rettsuvitenhet med trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse”. Skal aktsomhetsterskelen være like streng som etter tidligere rettstilstand, for så å lempes i situasjonene fremhevet i forarbeidene? Eller er aktsomhetsterskelen generelt sett lempet sammenlignet med tidligere og i situasjonene presentert i forarbeidene skal aktsomhetsterskelen lempes ytterligere? Forarbeidene er uklare på dette punkt.

¹²⁵ Straffeloven 1902 § 257

¹²⁶ Straffeloven 2005 § 321

Departementet fastsetter at effektivitetshensyn og likhetshensyn medfører at rettsuvitenskap fortsatt bare helt unntaksvis bør lede til frifinnelse.¹²⁷ Isolert sett taler dette for at den strenge aktsomhetsterskelen er opprettholdt. En reservasjon må gjøres i de tilfeller der departementet eksplisitt fastsetter at aktsomhetsterskelen skal lempes.

Forarbeidene viser videre til muligheten for å benytte straffutmålingsfracfall. Ved å benytte straffutmålingsfracfall kan hensynet til effektivitet i rettshåndhevelsen ivaretas ved at det kommer frem i domsslutningen at gjerningspersonen er skyldig, men at det ikke er nødvendig å utmåle straff fordi gjerningspersonen hadde grunn for sin rettsuvitenskap.¹²⁸ Dette tilsier at aktsomhetsterskelen er ment å være like streng som etter tidligere rettstilstand, og at urimelige konsekvenser av dette kan motvirkes ved hjelp av straffutmålingsfracfall.¹²⁹

Når man ser videre på forarbeidene får man imidlertid inntrykk av at aktsomhetsterskelen er lempet sammenlignet med tidligere rettstilstand. Det pekes på at ordlyden ”uaktsom” er benyttet i stedet for ”unnskyldelig” for å signalisere at det tas sikte på en viss justering av aktsomhetsterskelen når det gjelder rettsuvitenskap.¹³⁰ Her synes departementet å signalisere at det ønskes en viss justering av aktsomhetsterskelen. Dersom departementet bare sikter til situasjoner der myndighetene ikke har gjort nok og ved rettsuvitenskap med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse” burde det vært presisert.

Gjennomgangen viser at det er vanskelig å få et klart inntrykk av hvor aktsomhetsterskelen skal ligge i dag. Enkelte forarbeidsuttalelser taler for at aktsomhetsterskelen er senket sammenlignet med tidligere rettstilstand. Andre tyder på at aktsomhetsterskelen opprettholdes, med unntak av i de tilfeller der myndighetene ikke har gjort nok for å avverge rettsuvitenskapen og i tilfeller der rettsuvitenskapen har preg av ”uegentlig rettsvillfarelse”. For å unngå vilkårlighet med hensyn til hvor høy aktsomhetsterskel som praktiseres, burde forarbeidene uttalt seg klarere.

Fjerningen av skillet mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” har dermed resultert i et nytt problem. Når det er uklart hvor strengt aktsomhetsterskelen skal praktiseres, blir det fare for vilkårlige bedømmelser av tilsynelatende like situasjoner. Uten et klart utgangspunkt om

¹²⁷ Proposisjonen s. 236

¹²⁸ Proposisjonen s. 237

¹²⁹ Straffeloven 2005 § 61

¹³⁰ Proposisjonen s. 237

hvor streng aktsomhetsterskel som skal praktiseres, har domstolene fått en ny vanskelig oppgave i aktsomhetsvurderingen.

4.5 Pålegges myndighetene et større ansvar i dag enn tidligere?

Et tiltak for å motvirke risikoen for økt kriminalisering er å lempe aktsomhetsterskelen i situasjoner der myndighetene ikke har gjort nok for å avverge rettsuvidenheten.¹³¹ Hvorvidt det foreligger uklart og vanskelig tilgjengelig regelverk vil derfor ha større betydning i aktsomhetsvurderingen i dag enn tidligere. Dette medfører at myndighetene pålegges et større ansvar når det gjelder å informere og gjøre reglene tilgjengelige for borgerne i dag enn tidligere.

Hvorvidt myndighetene har gjort tilstrekkelig for å informere og gjøre informasjon tilgjengelig var også etter tidligere rettstilstand et viktig moment i aktsomhetsvurderingen. Avgjørelsene i Rt. 1994 s. 850 om overtredelse av tolloven og Rt. 2013 s. 238 om øvelseskjøring med lastebil er illustrerende. I begge sakene ble lagmannsrettens avgjørelse opphevet på grunn av usikkerhet rundt hvor klar og tilgjengelig informasjonen var.¹³²

Siden forarbeidene nå uttrykkelig uttaler at det skal tas hensyn til om myndighetene har gjort nok for å avverge rettsuvidenheten i aktsomhetsvurderingen, indikerer dette at momentet vil ha større betydning i dag enn tidligere. Hvor stor betydning det skal ha er usikkert og overlatt til rettspraksis å avgjøre.

Et eksempel som kunne fått et annet resultat i dag er avgjørelsen om bensinforhandleren i Rt. 1975 s. 384. Bensinforhandleren ble ikke ansett å være i unnskyldelig rettsuvidenhets til tross for at regelverket var uklart og vanskelig tilgjengelig.¹³³ Dersom saken hadde kommet opp i dag måtte Høyesterett lagt større vekt på uklarheten i regelverket i tråd med forarbeidsuttalelsene. Hvorvidt momentet hadde vært avgjørende og ført til frifinnelse må ses i sammenheng med de andre forholdene i saken. Eksempelvis er det tale om en

¹³¹ Proposisjonen s. 237

¹³² Rt. 1994 s. 850 på s. 854 og Rt. 2013 s. 238 (avsnitt 17)

¹³³ Rt. 1975 s. 384 på s. 386

bensinforhandler, og det stilles fortsatt strenge krav til undersøkelsesplikt for den som opptrer på et spesielt livsområde.¹³⁴

Det kan trekkes en linje til Grunnlovens- og menneskerettighetenes krav til klarhet i lovverket for domfellelse.¹³⁵ Begrunnelsen for klarhetskravet er at borgerne skal vite nøyaktig hva de kan dømmes for.

Bestemmelsen i § 26 er en unnskyldningsregel som regulerer spørsmålet om gjerningspersonen kan frikjennes, til tross for at han har overtrådt en straffebestemmelse. Gjerningspersonen kan derfor ikke straffes for overtredelse av bestemmelsen om rettsuvitethet, noe som innebærer at klarhetskravet ikke gjelder for § 26.

Momentet om hvorvidt myndighetene har gjort nok for å forhindre rettsuvitetheten kan likevel ses i sammenheng med klarhetskravet i Grunnloven og EMK. Begrunnelsen er den samme. Strafferetten griper hardt inn i borgernes rettssfære. Det er derfor viktig at borgerne vet at de kan bli straffet for handlingene de utfører, særlig siden det skal mye til for å bli frikjent grunnet rettsuvitethet. Vurderingen av om myndighetene har gjort nok for å avverge rettsuvitetheten kan derfor anses som en forlenget arm av klarhetskravet i Grunnloven og EMK.

Sett hen til dagens økte internasjonalisering og den stadig voksende regelmassen synes det lite logisk å forvente mer av myndighetene i dag enn tidligere. Kravene som stilles til myndighetene bør ses i lys av dagens situasjon og det spekter av rettskilder og informasjon som nå foreligger. Det er begrenset hvor klart det rent praktisk er mulig å formulere reglene.

På den andre side må det tas hensyn til at det blir tilsvarende vanskeligere for borgerne å orientere seg i rettskildematerialet. Dersom det ikke forventes mer av myndighetene når det gjelder utforming av regelverket, må terskelen for frifinnelse på grunn av rettsuvitethet senkes. Det er problematisk å senke aktsomhetsterskelen fordi det kan medføre at borgerne forsøker å unngå og gjøre seg kjent med reglene i redsel for å bli straffet.

Det må også tas hensyn til at dagens teknologi gjør det enklere for myndighetene å informere og gjøre tilgjengelig informasjon om rettsreglene. Selv om all informasjon finnes på internett, må man normalt gjennom mange rettskilder for å danne seg et helhetlig bilde av rettsregelen.

¹³⁴ Grønning, Husabø, Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 63

¹³⁵ Grunnloven 1814 § 96 og EMK 1950 artikkel 7

En mulighet er å lage et nettsted der all relevant informasjon for å forstå den aktuelle regel er samlet på samme sted. Dette gjør det trolig enklere for den enkelte borger å orientere seg i rettskildematerialet. Et eksempel er at det er enklere å finne frem dersom de relevante forarbeidsuttalelser er hentet ut av noen med kompetanse, enn selv å måtte lete i lange og tungt formulerte forarbeidsdokumenter. Dette gjelder særlig der det er nødvendig med supplering med andre rettskilder fordi regelen er uklar og vanskelig å forstå.

4.6 Består skillet mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse”?

Som vist innledningsvis i punkt 4.1 var hensikten med fjerningen av skillet mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” forenkling av rettstilstanden. Skillet var vanskelig å praktisere. Departementet mente at en bedre løsning var å behandle all rettsuvitenhet etter samme bestemmelse og gjøre aktsomhetsvurderingen mer relativ enn tidligere.¹³⁶

For å motvirke økt kriminalisering fasetter departementet at det må tas hensyn til uvitenhet med trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse” i aktsomhetsvurderingen. Slik uvitenhet skal lettere anses som aktsom enn andre typer rettsuvitenhet.¹³⁷

Dette innebærer at det fortsatt er nødvendig å ta stilling til den vanskelige grensedragningen mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse”. Skillet mellom de to formene for rettsuvitenhet synes å være flyttet i stedet for å være fjernet. Tidligere hadde skillet betydning for hvilken lovregel som skulle anvendes. Nå har det betydning som en formildende omstendighet i aktsomhetsvurderingen.

Fordelen er at det ikke lenger foreligger tvil om hvilken bestemmelse rettsuvitenheten skal bedømmes etter. På denne måten blir skillet mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet mer håndterbart, all den tid graden av ”uegentlig rettsvillfarelse” blir et av flere momenter i aktsomhetsvurderingen.

Ulempen er at forarbeidene ikke sier noe om hvorvidt de samme vurderingskriteriene som tidligere skal anvendes for å bedømme om rettsuvitenheten har trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse”. Det sies heller ingenting om hvor mye aktsomhetsterskelen skal senkes ved

¹³⁶ Proposisjonen s. 237

¹³⁷ Proposisjonen s. 430

rettsuvitenhet med trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse”. Dette overlates til rettspraksis å avgjøre i hvert enkelt tilfelle, noe som kan medføre forskjellige resultater i saker som isolert sett burde vært behandlet like strengt.¹³⁸

Hvis meningen er at rettsuvitenhet med trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse” skal bedømmes like mildt som tidligere, burde dette vært presisert. I så fall blir spørsmålet om læren om ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” i realiteten vil leve videre.

4.7 Forholdet mellom aktsomhetsvurderingen og straffutmålingsfrafall

I dag skal uvitenhet med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse” tas hensyn til i aktsomhetsvurderingen.¹³⁹ Selv om graden av ”uegentlig rettsvillfarelse” taler for at gjerningspersonen har opptrådt aktsomt, kan det foreligge tungtveiende argumenter i motsatt retning slik at resultatet blir domfellelse. I slike tilfeller har domstolen muligheten til å benytte straffutmålingsfrafall.¹⁴⁰

Muligheten til å benytte straffutmålingsfrafall kan brukes der det er nødvendig at det kommer frem i domsslutningen at gjerningspersonen er skyldig, men der det ikke er nødvendig å utmåle straff fordi gjerningspersonen hadde grunn for sin rettsuvitenhet.¹⁴¹ Straffutmålingsfrafall er mer belastende for gjerningspersonen enn å bli frikjent på grunnlag av rettsuvitenhet fordi han blir stemplet som ”skyldig”.¹⁴²

Dette innebærer at det i dag må tas stilling til om aktsomhetsterskelen skal senkes i tråd med føringene gitt i forarbeidene, eller om det heller skal tas hensyn til de formildende omstendighetene som mulighet for straffutmålingsfrafall. Forarbeidene gir ikke retningslinjer for når aktsomhetsterskelen skal senkes og når straffutmålingsfrafall skal benyttes. Dette medfører risiko for vilkårlighet når det gjelder om gjerningspersonen frifinnes fullt ut etter § 26, eller om domstolene benytter straffutmålingsfrafall.

Det kan tenkes at det foreligger to tilsynelatende like tilfeller. I det ene tilfellet kan domstolene velge å legge avgjørende vekt på de formildende omstendighetene i

¹³⁸ Proposisjonen s. 238

¹³⁹ Proposisjonen s. 430

¹⁴⁰ Straffeloven 2005 § 61

¹⁴¹ Proposisjonen s. 237

¹⁴² Andorsen 2005 s. 318

aktsomhetsvurderingen og komme til at gjerningspersonen har vært aktsom. Gjerningspersonen kan da ikke straffes. I det andre tilfellet kan domstolene legge mindre vekt på de formildende omstendighetene i aktsomhetsvurderingen slik at gjerningspersonen blir dømt skyldig etter § 26. Deretter kan de unnlate å utmåle straff basert på de formildende omstendighetene i saken. Her blir gjerningspersonen stemplet som skyldig, noe som er mer belastende enn å bli dømt uskyldig etter § 26.

Det har derfor stor betydning for gjerningspersonen hvilken løsning domstolene faller ned på. Sett hen til inngripende karakter er det betenkelig at departementet ikke her uttaler seg klarere.

4.8 Hvordan skal den nye grensen mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet trekkes?

Som vist i punkt 3.3.1 medfører fjerningen av skillet mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” at det må tas stilling til et nytt skille mellom faktisk uvitenhet som bedømmes etter § 25 og rettsuvitenhet som bedømmes etter § 26. Det er i forarbeidene overlatt til rettspraksis å foreta den nærmere gresedragningen.¹⁴³ Frem til domstolene legger føringer for gresedragningen blir det usikkert hvordan grensen skal trekkes.

Lovgiveren synes å ha lagt opp til en mindre tilgjengelig gresedragning enn etter tidligere rettstilstand. Selv om gresedragningen mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” var vanskelig, forelå det i alle fall omfattende føringer i forarbeid og rettspraksis for hvordan grensen skulle trekkes basert på ulike typetilfeller. I dag er gresedragningen overlatt til rettspraksis, uten nærmere føringer for hvordan grensen skal trekkes.

Usikkerheten vedrørende gresedragningen mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet medfører risiko for at grensen trekkes vilkårlig i hver enkelt sak.

I tillegg medfører usikkerheten at hensynet til forutberegnelighet svekkes. Forutberegnelighetshensynet står særlig sterkt på strafferettens område grunnet strafferettens inngripende karakter. Det er derfor betenkelig at forarbeidene ikke legger klarere retningslinjer for gresedragningen. Hensynet til forutberegnelighet ville i større grad ha vært

¹⁴³ Proposisjonen s. 238

ivaretatt dersom det hadde vært gitt retningslinjer for grensedragningen i lovteksten eller i forarbeidene.

Som vist i punkt 4.5 pålegges myndighetene et større ansvar i dag enn tidligere ved at forarbeidene fremhever viktigheten av å vektlegge om myndighetene har gjort nok for å avverge rettsuvitenheten. Når forarbeidene her overlater til rettspraksis å legge føringer for grensedragningen synes departementet å gå mot sitt eget synspunkt om å ilegge myndighetene større ansvar for klargjøring og tilgjengeliggjøring av reglene.

Det er i forarbeidene gitt eksempler for å illustrere grensedragningen mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet. Det fastsettes at dersom lovbruddet skyldes at gjerningspersonen ikke var klar over at det fantes en avtale skal forholdet dømmes som faktisk uvitenhet. Dersom uvitenheten derimot knytter seg til forståelsen av hvilke rettsvirkninger avtalen fører til skal forholdet bedømmes som rettsuvitenhet.¹⁴⁴

Uvitenhet om at en avtale foreligger er i realiteten uvitenhet om rettslige forhold og noe som i utgangspunktet skal vurderes etter § 26 som rettsuvitenhet. Når forarbeidene flytter disse tilfellene til faktisk uvitenhet blir grensen mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet igjen uklar. Det er heller ikke enkelt å vurdere hvorvidt en uvitenhet knytter seg til eksistensen av en avtale eller til rettsvirkningene av denne, noe som gjør grensedragningen ytterligere komplisert.¹⁴⁵

Et eksempel er der det foreligger en muntlig avtale om at A skal kjøpe en sykkel fra B. Den muntlige avtalen blir inngått under en fest, noe som medfører at A ikke skjønner at det er inngått en bindende avtale om kjøp av sykkelen. I følge forarbeidene skal dette bedømmes som faktisk uvitenhet etter § 25.

Situasjonen kan også være at A skjønner at det er inngått en avtale, men at A tror feilaktig at han har rett til å trekke seg fra avtalen frem til sykkelen blir levert. I denne situasjonen er A i uvitenhet om rettsvirkningene av avtalen. Etter forarbeidene skal dette bedømmes etter den strengere bestemmelse om rettsuvitenhet i § 26.

¹⁴⁴ Proposisjonen s. 430

¹⁴⁵ Gröning/Husabø/Jacobsen 2015 s. 322

Det er vanskelig å skjønne hvorfor det skal stilles ulike krav til A i disse to situasjonene. Forholdene ved inngåelsen av avtalen er de samme, og A må anses å opptre med lik aktsomhet i begge tilfeller.

Grensedragningen kompliseres ytterligere. Det fastsettes i forarbeidene at dersom gjerningspersonen har misforstått innholdet av avtalen grunnet rent språklige feiltakelser skal dette bedømmes som faktisk uvitenhet. Som eksempel vises det til at et fremmedord ikke er riktig forstått.¹⁴⁶

Dersom gjerningspersonen derimot er i uvitenhet om rettsvirkningene av avtalen skal dette som vist bedømmes etter den strengere bestemmelse om rettsuvitenhet i § 26. Det er vanskelig å forstå hvorfor disse to situasjonene skal bedømmes ulikt.

Det kan igjen vises til eksemplet om kjøp av sykkel. Dersom omstendighetene rundt kjøpet medfører at A tror han har rett til å trekke seg fra avtalen, skal dette bedømmes etter den strenge bestemmelse om rettsuvitenhet i § 26. Dersom A derimot tror han har rett til å trekke seg fra kjøpet fordi han misforstår hva B sier, skal dette bedømmes etter den mildere bestemmelse om faktisk uvitenhet i § 25. Det er vanskelig å se hvorfor det skal stilles ulike krav til A i disse to situasjonene.

Formålet bak fjerningen av skillet mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” var å forenkle rettstilstanden.¹⁴⁷ Departementet synes derimot å ha gjort rettstilstanden enda vanskeligere når det gjelder grensedragningen mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet.

4.9 Oppsummering

Den nye regulering av rettsuvitenhet i straffeloven 2005 § 26 muliggjør en fleksibel aktsomhetsvurdering som kan tilpasses den konkrete situasjon. Samtidig medfører lovendringen risiko for økt kriminalisering, noe forarbeidene har forsøkt å hindre gjennom føringer i forarbeidene. Konsekvensen synes å være at det forventes mer av myndighetene i dag enn tidligere.

Videre skal en uvitenhet med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse” tas hensyn til i aktsomhetsvurderingen. Dette medfører at det vanskelige skillet mellom ”egentlig” og

¹⁴⁶ Proposisjonen s. 430

¹⁴⁷ Proposisjonen s. 237

”uegentlig rettsvillfarelse” i realiteten fortsatt består. Departementet etterlater også usikkerhet vedrørende hvor streng aktsomhetsterskelen er, og i hvilke tilfeller straffutmålingsfravall skal benyttes. En annen utfordring er den nye grensedragning mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet. Som gjennomgangen viser er det usikkert hvordan denne grensen skal trekkes.

Når dette er sagt, er det viktig å ha i mente at det er utfordrende å finne en fullkommen regulering av rettsuvitenhet. Uansett hvordan man velger å regulere rettsuvitenhet på er det ikke mulig å gi helt klare føringer på hvordan vurderingen skal gjøres. Det er positivt at domstolene tilkjennes større fleksibilitet enn tidligere. Ikke bare fører dette til muligheter for å tilpasse aktsomhetsvurderingen til hver enkelt situasjon. Det gir også mulighet til å fokusere fullt ut på situasjonen i stedet for på hvilken bestemmelse som skal anvendes.

Gjennomgangen illustrerer at det er vanskelig å gi et klart svar på om lovendringen i straffeloven 2005 § 26 forbedrer tidligere rettstilstand. Lovgiver har gitt domstolene bedre anledning til å gi i dybden i hver enkelt sak, i stedet for å fokusere på en vanskelig grensedragning mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse”. Selv om det fortsatt er nødvendig å ta hensyn til uvitenhet med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse” i aktsomhetsvurderingen, har grensedragningen fått avdempet betydning fordi ”uegentlig rettsvillfarelse” er et av flere momenter som må tas hensyn til.

5 Finnes det alternative måter som er bedre egnet til å regulere rettsuvidenhet?

5.1 Innledning

Den rettspolitiske vurderingen i kapittel 4 viser at den nye reguleringen av rettsuvidenhet i straffeloven 2005 § 26 medfører nye utfordringer. I dette kapitlet skal det undersøkes om det finnes bedre måter å regulere rettsuvidenhet på, eller om Norge har funnet den mest hensiktsmessige måten.

For å undersøke dette er det hensiktsmessig å ta et sideblikk til andre europeiske land som anvender alternative metoder for regulering av rettsuvidenhet. Begrunnelsen for valget av land er at dette er land som har et annerledes system for regulering av rettsuvidenhet. På denne bakgrunn kan det undersøkes om disse systemene kan egne seg for norske forhold.

5.2 Bør Norge regulere rettsuvidenhet etter mønster fra Tyskland og Finland?

5.2.1 Et sideblikk til tysk regulering av rettsuvidenhet

Tysk regulering av rettsuvidenhet avviker fra måten rettsuvidenhet er regulert på i Norge. I tysk rett skilles det ikke mellom faktisk uvidenhet og rettsuvidenhet. I stedet skilles det mellom om uvidenheten skyldes gjerningsinnholdet i straffebudet eller ikke. Det har ingen betydning om det formelt sett dreier seg om uvidenhet knyttet til faktum eller uvidenhet knyttet til en regel.¹⁴⁸

5.2.2 Et sideblikk til finsk regulering av rettsuvidenhet

Den finske straffelov fra 2003 bygger på den tyske måten å regulere rettsuvidenhet.¹⁴⁹ Heller ikke i Finland sondres det mellom faktisk uvidenhet og rettsuvidenhet.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Andorsen 2005 s. 278

¹⁴⁹ Andorsen 2005 s. 72

¹⁵⁰ Andorsen 2005 s. 278

I forarbeidene til den finske straffelov er det bevisst tatt stilling til den tidligere norske inndelingen i ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse”. I denne forbindelse er det uttrykkelig uttalt at Finland ikke vil gå inn for denne løsningen. Dette er begrunnet med at inndelingen i faktabasert faktavillfarelse og normbasert rettsuvitenhet er teoretisk uholdbar. Finland mener at den teoretisk mest holdbare løsningen er å regulere rettsuvitenhet på samme måte som i Tyskland.

5.2.3 Vil tysk og finsk regulering av rettsuvitenhet egne seg for norske forhold?

I forarbeidene til straffeloven 2005 § 26 er den tyske løsningen nevnt uten at den er vurdert nærmere. Departementet fant ikke grunn til å vurdere den tyske løsningen nærmere fordi det ville kreve en omfattende systemomlegging å innføre denne i Norge. For at dette skulle vurderes måtte den tyske løsningen blitt utredet og vært gjenstand for høring.¹⁵¹

Uten en inngående vurdering er det vanskelig å forstå hvordan departementet kan vite at en regulering etter mønster fra den tyske vil kreve en omfattende systemomlegging i Norge. Departementet avviser den tyske løsningen uten en nærmere begrunnelse. Det er derfor interessant å vurdere om den tyske og finske måten å regulere rettsuvitenhet på kan være egnet for norske forhold.

Departementet synes å overse at ordlyden i § 26 åpner opp for en løsning etter den tyske og finske.¹⁵² For å være ”ukjent med at handlingen er ulovlig” må gjerningspersonen først kjenne til handlingen i seg selv.¹⁵³ På denne bakgrunn er ikke ordlyden i § 26 til hinder for en løsning etter mønster fra Tyskland og Finland.

Videre tar Andorsen tar til orde for en løsning etter tysk og finsk rett. Han mener man går mer i kjernen på spørsmålet om rettsuvitenhet ved å spørre om uvitenheten gjelder gjerningsinnholdet i straffebestemmelsen, uavhengig av om det er tale om faktumvillfarelse eller regelvillfarelse.¹⁵⁴

Når både Tyskland og Finland har innført denne ordningen etter omfattende drøftelser i forarbeidene taler dette for at løsningen har gode grunner for seg.

¹⁵¹ Proposisjonen s. 237

¹⁵² Straffeloven 2005 § 26

¹⁵³ Gröning/Husabø/Jacobsen 2015 s. 323

¹⁵⁴ Andorsen 2005 s. 278

Fordelen med den tyske og finske løsningen er at den vil forhindre dagens usikkerhet vedrørende grensdragningen mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet. I utgangspunktet er det enklere å skille mellom om uvitenheten knytter seg til gjerningsbeskrivelsen eller ikke, enn å operere med et skarpt skille mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet.

Et eksempel er der en person tar en bok som tilhører en annen. Det er straffbart å ta en gjenstand som tilhører en annen med forsett om å skaffe seg eller andre en uberettiget vinning.¹⁵⁵ Dersom gjerningspersonen ikke vet at boken tilhører en annen er dette uvitenhet knyttet til gjerningsbeskrivelsen i bestemmelsen om tyveri. Situasjonen kan også være at han vet at boken tilhører en annen, men tror at han har rett til å ta boken grunnet pliktdelsreglene.¹⁵⁶ I så fall er det tale om en uvitenhet som ikke er knyttet til gjerningsbeskrivelsen.

På den andre side er det ikke uten grunn at det i Norge anses nødvendig å ta hensyn til om rettsuvitenheten har trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse” i aktsomhetsvurderingen. I slike situasjoner er ikke uvitenheten så klanderverdig som ellers. For å forhindre å gripe for sterkt inn i borgernes rettssfære er det derfor viktig å ta hensyn til graden av ”uegentlig rettsvillfarelse” i vurderingen av rettsuvitenheten. Den tyske og finske modellen åpner ikke i like stor grad opp for å ta hensyn til om rettsuvitenheten har preg av ”uegentlig rettsvillfarelse”. Når vurderingen kun knytter seg til om uvitenheten gjelder gjerningsbeskrivelsen eller ikke, vil graden av ”uegentlig rettsvillfarelse” kunne få avdempet betydning.

Det kan igjen vises til eksemplet der en person tar en bok. Dersom han tror at han er berettiget til å ta boken grunnet pliktdelsreglene er dette uvitenhet med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse”. Etter § 26 må dette tas hensyn til som en formildende omstendighet i aktsomhetsvurderingen. Den tyske og finske løsningen åpner ikke i samme grad opp for å ta hensyn til dette. Det avgjørende er at uvitenheten ikke knytter seg til gjerningsbeskrivelsen i straffebudet.

Selv om en regel etter mønster fra Tyskland og Finland vil forhindre usikkerheten vedrørende grensdragningen mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet, vil den gi opphav til nye sondringer. Det må skilles mellom om uvitenheten knytter seg til gjerningsbeskrivelsen i det

¹⁵⁵ Straffeloven 2005 § 321

¹⁵⁶ Se som illustrasjon Mæland 2012 s. 201

enkelte straffebud eller ikke. Heller ikke denne grensen er alltid enkel å trekke. Det er derfor usikkert om en regulering av rettsuvidenhet etter mønster fra den tyske og finske ville forbedret rettstilstanden i Norge.

5.3 Bør domstolene tildeles et kan-skjønn?

Dersom det foreligger rettsuvidenhet og gjerningspersonen har opptrådt aktsomt, har han krav på frifinnelse etter § 26.¹⁵⁷ Dersom gjerningspersonen derimot ikke har opptrådt aktsomt er utgangspunktet at han skal straffes. Domstolene er ikke tilkjent skjønn til å vurdere om gjerningspersonen skal frikjennes selv om vilkårene i § 26 er oppfylt.

En alternativ måte å regulere rettsuvidenhet på er å tildele domstolene et kan-skjønn. Dette kan gjøres ved å uttrykkelig fastsette i forarbeidene at aktsomhetsterskelen skal ligge like høyt som etter tidligere rettstilstand, også ved rettsuvidenhet med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse” og der myndighetene ikke har gjort nok for å avverge rettsuvidenheten. Dette ville forhindre dagens usikkerhet vedrørende hvor høy aktsomhetsterskel som skal praktiseres.

Dette ville naturligvis medføre en for streng praktisering og økt kriminalisering fordi all rettsuvidenhet nå skal bedømmes etter samme bestemmelse. Risikoen for økt kriminalisering kan forhindres dersom domstolene tildeles et kan-skjønn ved å tilføre ordlyden ”kan straffes når uvidenheten er uaktsom” i § 26. Dette gir domstolene mulighet til å vurdere om gjerningspersonen skal straffes etter at det er konstatert at vilkårene i § 26 er innfridd. I denne vurderingen kan domstolene ta hensyn til om uvidenheten har trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse” og om myndighetene har gjort nok for å avverge rettsuvidenheten.

Det kan i denne sammenheng trekkes en linje til bruken av rettslige standarder. Rettslige standarder blir brukt på områder der det er nødvendig og ønskelig med et vilkår som kan tilpasses samfunnsendringene. Domstolene blir tilkjent fleksibilitet ved at vilkåret i lovteksten formuleres slik det er rom til å ta hensyn til tilfeller lovgiver ikke tenkte på ved utforming av loven.

En rettslig standard er et vilkår som må være oppfylt for at gjerningspersonen kan dømmes etter den aktuelle lovbestemmelse. Kan-skjønn på sin side innebærer at domstolene kan

¹⁵⁷ Grønning/Husabø/Jacobsen, *upublisert manuskript* s. 49

vurdere om gjerningspersonen skal straffes etter at de har konstatert at vilkårene i den aktuelle lovbestemmelse er oppfylt.

Selv om rettslige standarder og kan-skjønn ikke er det samme, er begrunnelsen til en viss grad den samme. Både ved bruk av rettslige standarder og ved bruk av kan-skjønn er begrunnelsen behov for å tildele domstolene fleksibilitet. Det kan tenkes utallige situasjoner av rettsuvidenhet. Det økende og komplekse rettskildebildet innebærer behov for fleksibilitet for domstolene til å ta hensyn til forhold lovgiver ikke har tenkt på ved utforming av loven.

I tillegg til å unngå usikkerheten vedrørende hvor streng aktsomhetsterskel som skal praktiseres, vil også usikkerheten vedrørende når man skal anvende straffutmålingsfrafall unngås. Som vist i punkt 4.7 er det ikke klare føringer i forarbeidene for når det skal tas stilling til graden av ”uegentlig rettsvillfarelse” og om myndighetene har gjort nok for å avverge rettsuvidenheten i aktsomhetsvurderingen, og når dette skal tas hensyn til som argument for straffutmålingsfrafall. Dersom gjerningspersonen blir ansett som ”uaktsom” etter § 26 får man frem det klanderverdige i handlingen. Når domstolene deretter benytter kan-skjønn til å ta hensyn til formildende omstendigheter blir det ikke nødvendig og anvende straffutmålingsfrafall i tillegg.¹⁵⁸

Det er likevel usikkert om det vil medføre nevneverdig forskjell i praksis å tildele domstolene et kan-skjønn. Domstolene står fremdeles fritt i vurderingen av om straff skal utmåles. I likhet med i aktsomhetsvurderingen, har domstolene heller ikke ved kan-skjønn klare retningslinjer for hvordan vurderingen skal gjøres. Dette vil kunne medføre vilkårlighet og forskjellige vurderinger av tilsynelatende like tilfeller. Et spørsmål som fremdeles ville vært åpent er hvor stor vekt det skal legges på rettsuvidenhet med trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse” og om myndighetene har gjort nok for å avverge rettsuvidenheten.

5.4 Bør vurderingsmomentene angis i lovteksten likt som i Østerrike og Finland?

Når all rettsuvidenhet skal behandles etter samme bestemmelse blir aktsomhetsvurderingen mer relativ enn tidligere. Dette medfører økt behov for klare føringer i lovteksten om hva som skal vektlegges i aktsomhetsvurderingen.

¹⁵⁸ Straffeloven 2005 § 61

I denne sammenheng er det naturlig å se hen til Østerrike. I Østerrike er vilkårene for aktsom rettsuvitenhet synliggjort gjennom to vilkår i lovteksten. Det første vilkåret omhandler hvorvidt det var enkelt for gjerningspersonen å innse at det han gjorde var ulovlig. Det andre vilkåret omhandler tilfeller der det kreves at gjerningspersonen har innsikt i spesielle strafferettsregler.¹⁵⁹ I tillegg inneholder loven ordlyden ”omstendighetene for øvrig” som sikrer at momenter lovgiver ikke har tenkt på ved utforming av loven får plass i aktsomhetsvurderingen.¹⁶⁰

Finland har også valgt å synliggjøre vurderingsmomentene for aktsomhetsvurderingen i lovteksten. Vilkaene knytter seg til feil ved offentliggjøring, hvorvidt lovens innhold er vanskelig å forstå, og om en myndighet har gitt feilaktige råd. Det er også i Finland et vilkår som åpner for å ta hensyn til andre omstendigheter.¹⁶¹

Fordelen med å synliggjøre vurderingsmomentene i lovteksten er at man sikrer at de viktigste momenter tas hensyn til i hver enkelt sak. Dette fremmer en enhetlig regulering av rettsuvitenhet og motvirker vilkårlighet.

Som vist i punkt 4.8 står forutberegnelighetshensynet særlig sterkt på strafferettens område ettersom strafferetten griper hardt inn i gjerningspersonens rettssfære. Det vil fremme hensynet til forutberegnelighet dersom de viktigste vurderingsmomenter er angitt i lovteksten. Lovteksten er mer synlig og tilgjengelig for folk flest enn forarbeid og andre rettskilder.

Rettsuvitenhet kan forekomme i utallige ulike situasjoner. Det er derfor viktig med fleksibilitet slik at aktsomhetsvurderingen kan tilpasses den enkelte situasjon. Hensynet til forutberegnelighet må derfor veies opp mot hensynet til fleksibilitet.

I likhet med i Østerrike og Finland er det også i Norge nødvendig med et vilkår som åpner for at situasjoner som lovgiver ikke har tenkt på kan tas med i aktsomhetsvurderingen. Dette åpner igjen opp for en skjønnsmessig helhetsvurdering med usikkerhet rundt hvilken vekt de enkelte momentene skal ha i aktsomhetsvurderingen.

Selv om det er nødvendig med et vilkår som sikrer fleksibilitet for domstolene, vil en angivelse av de viktigste vurderingsmomenter i alle fall synliggjøre innholdet i

¹⁵⁹ Andorsen 2005 s. 73-74

¹⁶⁰ Andorsen 2005 s. 74

¹⁶¹ Andorsen 2005 s. 71

aktsomhetsvurderingen for folk flest. Dette sikrer forutberegnelighetshensynet i større grad enn etter dagens rettstilstand der lovteksten er taus om hvilke vurderingsmomenter som er relevant ved aktsomhetsvurderingen. Ut over dette, er det vanskelig å se at det vil medføre nevneverdig forskjell i praksis å angi vurderingsmomentene i lovteksten.

5.5 Oppsummering

Gjennomgangen viser at det er vanskelig å finne bedre måter å regulere rettsuvitethet på enn dagens løsning i Norge. En løsning etter den tyske og finske vil etterlate nye sondringsproblemer. Videre tas det ikke hensyn til om rettsuvitetheten har trekk ”uegentlig rettsvillfarelse” og om myndighetene har gjort nok for å avverge rettsuvitetheten.

Det er heller ikke uproblematisk å tildele domstolene et kan-skjønn. Kan-skjønn overlater til domstolene å foreta en fri vurdering av om gjerningspersonen skal straffes. Domstolene vil derfor i realiteten stå like fritt som i dag.

Den mest hensiktsmessige løsningen synes å være en henvisning i lovteksten til de viktigste vurderingsmomentene i aktsomhetsvurderingen. Dette vil synliggjøre for allmennheten hva som forventes av borgerne i forkant av et lovbrudd, og dermed ivareta hensynet til forutberegnelighet i større grad enn i dag. Hvor stor forskjell det vil utgjøre ut over dette er imidlertid usikkert.

6 Avslutning

Innholdet i straffeloven 2005 § 26 fraviker tidligere rettstilstand ved at skillet mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet blir spissere. Dette som en konsekvens av at all rettsuvitenhet nå skal bedømmes etter samme bestemmelse. Den nye lovregulering etterlater usikkerhet vedrørende grensdragningen mellom faktisk uvitenhet og rettsuvitenhet. Det er også usikkert hvor streng aktsomhetsterskel som skal praktiseres i dag og hvor stor vekt de ulike momentene skal ha i aktsomhetsvurderingen.

Den rettspolitiske vurderingen i kapittel 4 tar utgangspunkt i forarbeidsuttalelser. Dette fordi det ikke finnes avgjørelser som kan illustrere betydningen av den nye lovregulering. Selv om det er usikkerhet rundt aktsomhetsterskelen og vekting av momenter i aktsomhetsvurderingen, får domstolene i dag større anledning til å gå i dybden i hver enkelt sak. Når det ikke må tas stilling til det vanskelige skillet mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse”, kan fokuset være på den konkrete situasjon og på å komme frem til et rimelig resultat. Risikoen er vilkårlighet og at kravet om likhet for loven svekkes.

Redegjørelsen for alternative måter å regulere rettsuvitenhet på i kapittel 5 viser at det ikke er enkelt å finne en fullkommen måte for regulering av rettsuvitenhet. Det kan tenkes utallige ulike situasjoner av rettsuvitenhet og det vil fremdeles være nødvendig med fleksibilitet for domstolene. Et mønster etter den tyske og finske synes ikke å ta tilstrekkelig hensyn til situasjoner med preg av ”uegentlig rettsvillfarelse” og vil medføre nye sondringsproblemer. Et kan-skjønn vil på sin side stille domstolene like fritt som etter dagens rettstilstand. Det er derfor usikkert om et kan-skjønn vil medføre forskjell i praksis.

Trolig vil heller ikke en henvisning til vurderingsmomenter i lovteksten utgjøre nevneverdig forskjell i praksis. Likevel vil dette bidra til at hensynet til forutberegnelighet styrkes sammenlignet med dagens rettstilstand. Samtidig vil domstolenes behov for fleksibilitet opprettholdes. Ut over dette, synes det vanskelig å finne en egnet måte å regulere rettsuvitenhet på som medfører mindre usikkerhet og uklarheter enn dagens rettstilstand.

Det vanskelige skillet mellom ”egentlig” og ”uegentlig rettsvillfarelse” er forsøkt opphevet. Likevel kan man ikke komme unna at uvitenhet med trekk av ”uegentlig rettsvillfarelse” ikke er like klanderverdig som ellers. Når det fortsatt må tas stilling til graden av ”uegentlig rettsvillfarelse” i aktsomhetsvurderingen, blir spørsmålet om læren vedrørende ”egentlig” og

”uegentlig rettsvillfarelse” i realiteten vil leve videre. Dette blir opp til domstolene å vise i fremtidige saker. Den nye tingrettsavgjørelsen om helikopterpiloten kan indikere at domstolene er usikker på hvordan rettsuvitenskap skal bedømmes i dag.¹⁶²

¹⁶² TNHER-2016-19688 på s. 4-5

7 Kildeliste

Lover:

Grunnloven 1814 = lov. 17. mai 1814. Kongeriket Noregs Grunnlov

Forvaltningsloven 1967 = lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker

Straffeloven 1902 = lov 22. mai 1902 nr. 11 om den almindelige borgerlig Straffelovs Ikrafttræden. Opphevet.

Tivoliloven 1991 = lov 7. juni 1991 nr. 24 om godkjenning og drift av innretninger til bruk i tivoli og fornøylesparker

Luftfartsloven 1993 = lov 11. juni 1993 nr. 101 om luftfart

Matloven 2003 = lov 19. desember 2003 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.

Straffeloven 2005 = lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff

Forskrifter:

Narkotikaforskriften = Forskrift 14. februar 2013 nr. 199 om narkotika

Forarbeider:

Proposisjonen = Ot.prp. nr. 90 (2003-2004). Om lov om straff (straffeloven)

NOU 1983:57 = NOU 1983:57. Straffelovgivningen under utforming. Straffelovkommisjonens delutredning I

NOU 1992: 23 = NOU 1992: 23. Ny straffelov – alminnelige bestemmelser. Straffelovkommisjonens delutredning V

Rettspraksis:

Høyesterett

Rt. 1918 s. 210

Rt. 1926 s. 948

Rt. 1927 s. 186

Rt. 1940 s. 514

Rt. 1950 s. 242

Rt. 1955 s. 929

Rt. 1968 s. 746

Rt. 1968 s. 739

Rt. 1975 s. 384

Rt. 1978 s. 569

Rt. 1979 s. 411

Rt. 1981 s. 444

Rt. 1986 s. 1095

Rt. 1991 s. 732

Rt. 1992 s. 8

Rt. 1994 s. 850

Rt. 1996 s. 156

Rt. 2002 s. 1069

Rt. 2009 s. 1079

Rt. 2012 s. 622

Rt. 2012 s. 1316

Rt. 2012 s. 1062

Rt. 2013 s. 238

Rt. 2013 s. 946

Rt. 2014 s. 686

Lagmannsrettene

LA-2012-111183

Tingrettene

TNHER-2016-19688

Internasjonale rettskilder:

EMK 1950 = Konvensjon 4. november 1950. *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* (Den europeiske menneskerettighetskonvensjon)

Litteratur:

Andorsen 2005 = Andorsen, Kjell V, *Rettsvillfarelse i strafferetten*, Fagbokforlaget (Oslo 2005)

Gröning/Husabø/Jacobsen 2015 = Gröning, Linda, Husabø, Erling Johannes, Jacobsen, Jørn, *Frihet, forbrytelse og straff – en systematisk fremstilling av norsk strafferett. Foreløpig versjon av del 1 og 2*, Fagbokforlaget (Bergen 2015)

Matningsdal 2015 = Matningsdal, Magnus, *Straffeloven. Alminnelige bestemmelser. Kommentaarutgave*, Universitetsforlaget (Oslo 2015)

Mæland 2012 = Mæland, Henry John, *Norsk alminnelig strafferett*, Justian (Bergen 2012)

Upublisert manuskript:

Gröning/Husabø/Jacobsen, upublisert manuskript = Gröning, Linda, Husabø, Erling Johannes og Jacobsen, Jørn, ”*Frihet, Forbrytelse og straff. Del IV. Kapittel 19-21*”. Publisert på miside.uib.no 21. september 2015 i forbindelse med undervisning i emnet ”*JUS241/Strafferett (Høst 2015)*”. For tilgang til manuskriptet gå til emnets fillager og videre til mappen ”*Frihet, forbrytelse og straff*”. Filen heter: ”*Kap. 19-21 (Unnskyldningsgrunnar, Introduksjon, Utilregnelighet, Rettsuvitenhet)*”.

Internett:

Mehren, Eskil, *Anker frifinnelse av full helikopterpilot*. Tilgjengelig her: <http://www.nrk.no/troms/anker-frifinnelse-av-full-helikopterpilot-1.12970102> (nedlastet 28. mai 2016).